

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра екології, географії та туризму

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

_____ Лико Д.В.
(підпис) (ініціали, прізвище)

“16” грудня 2020 р.

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи магістра

зі спеціальності 014 Середня освіта (Географія) _____
(код і назва)

на тему: Трансформація структури і функціонування агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району

Виконав (-ла): студент (-ка) II курсу, групи МГ-61 _____
(шифр групи)

Савчук Сергій Юрійович _____
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Керівник канд. с.-г. наук, доц. Портухай О.І. _____
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Рецензент канд. с.-г. наук, доцент, завідувач кафедри агрохімії, ґрунтознавства та землеробства Колесник Т. М. НУВГП _____
(посада, науковий ступінь, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали) (підпис)

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Студент _____
(підпис)

Оцінка за результатами захисту:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ЄКТС _____

Рівне – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТАН ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ.....	6
1.1. Агропромисловий комплекс України, його структура та основні поняття	6
1.2. Розвиток рослинництва в Україні, проблеми та перспективи	11
1.3. Стан тваринництва та основні напрями його розвитку	14
1.4. Харчова промисловість.....	17
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТУ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	20
2.1. Географічне розташування та соціально-економічна характеристика Північно-Західного соціально-економічного району.....	20
2.2. Методологія та методи дослідження.....	25
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ СТРУКТУРИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ	27
3.1. Динаміка обсягів сільськогосподарської продукції у Північно-Західному соціально-економічному районі.....	27
3.2. Структура і функціонування рослинництва на території Північно-Західного соціально-економічного району.....	30
3.3. Стан тваринництва на території Північно-Західного соціально-економічного району.....	36
3.4. Розвиток харчової промисловості як складова агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району.....	42
РОЗДІЛ 4. ВИВЧЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ СТАРШОЇ ШКОЛИ	50
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56

ВСТУП

Агропромисловий комплекс (АПК) є важливою складовою господарства будь-якої країни, що здатний впливати на сталий економічний розвиток. До ключових завдань цього комплексу відносять забезпечення населення продуктами харчування, а промисловість відповідною сировиною. Також агропромисловий комплекс можна розглядати як складну систему, що складається з взаємопов'язаних між собою різних галузей господарства, які відповідають за виробництво сільськогосподарської продукції і можливість її використання споживачами [1, 20]. Основним засобом, від якого залежить розвиток АПК є земля, на якій вирощуються сільськогосподарські культури, чим є забезпечена Україна в цілому, та Північно-Західний соціально-економічний район зокрема.

Сьогодні спостерігаються досить негативні трансформації у сільському господарстві, що пов'язані зі зменшенням посівних площ під деякими сільськогосподарськими культурами, а також зменшення кількості великої рогатої худоби, свиней тощо. Водночас відбувається зростання площ рентабельних культур, які в основному ідуть на експорт (соняшник, ріпак, зернові культури). Ці показники є досить динамічні і вимагають постійного моніторингу для розуміння особливостей трансформації структури і функціонування агропромислового комплексу, що дозволить виявити позитивні та негативні сторони і в подальшому надавати певні рекомендації для виходу на шлях сталого розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. магістерська робота виконана у розрізі наукової теми кафедри екології, географії та туризму «Еколого-географічний моніторинг геосистем Українського Полісся в умовах природно-антропогенних трансформацій» (Державний реєстраційний номер 0119U000510) Рівненського державного гуманітарного університету.

Мета роботи: провести аналіз трансформація структури і функціонування агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району.

Для досягнення поставленої мети передбачені наступні **завдання:**

- розглянути стан вивчення питань розвитку агропромислового комплексу в Україні;
- охарактеризувати обсяги сільськогосподарської продукції у Північно-Західному соціально-економічному районі;
- вивчити структуру рослинництва на території досліджуваного району;
- описати стан тваринництва на території Північно-Західного соціально-економічного району;
- розглянути розвиток харчової промисловості як складова агропромислового комплексу району;
- розглянути наявність тем у шкільному курсі географії старшої школи, що зорієнтовані на особливостей структури і функціонування агропромислового комплексу.

Об'єкт дослідження: стан агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району за період з 2015 року по 2019 рік.

Предмет дослідження: динаміка показників, що характеризують стан рослинництва, тваринництва, харчової промисловості на території Північно-Західного соціально-економічного району.

Аналіз агропромислового комплексу на території Північно-Західного соціально-економічного району проведено за період з 2015 року по 2019 рік. Для цього використано дані Головного управління статистики у Рівненській та Волинській областях.

Методи дослідження: статистичний метод (для виявлення динамічних змін показників стану сільського господарства та харчової промисловості), порівняльний (порівнювалися показники на території Рівненської та Волинської областей), системного аналізу (аналіз

взаємозв'язків між показниками стану сільського господарства та харчової промисловості), графічний метод (для представлення результатів).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що було комплексно проаналізовано структуру та функціонування агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району у період з 2015 року по 2019 рік. *Набуло подальшого розвитку* дослідження рослинництва, тваринництва, харчової промисловості на території Рівненської та Волинської областей.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у можливості їхнього використання при розробці практичних робіт з географії у старшій школі з метою вивчення регіонального аспекту розвитку агропромислового комплексу.

Особистий внесок здобувача вищої освіти. Інформаційний пошук здійснено автором, також проведено аналіз, узагальнення інформації з мережі Інтернет і літературних джерел, розроблено продумано напрямок досліджень та обґрунтовано методологію. Автор визначив мету та завдання дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати досліджень були представлені на щорічній конференції кафедри екології, географії та туризму здобувачів вищої освіти, аспірантів та науково-педагогічних працівників.

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Матеріали кваліфікаційної роботи викладено на 61 сторінці комп'ютерного тексту. Структура роботи включає вступ, 4 розділи, висновки, список використаної літератури. У роботі наведено 12 таблиць, 14 рисунків. Список використаної літератури включає 48 джерел.

РОЗДІЛ 1.

СТАН ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ

1.1. Агропромисловий комплекс України, його структура та основні поняття

Важливою складовою частиною господарства є агропромисловий комплекс (АПК). Основними завданнями, що постають перед АПК є забезпечення населення продуктами харчування, а промисловість відповідною сировиною [1, 20].

Також агропромисловий комплекс можна розглядати як складну систему, що складається з взаємопов'язаних між собою різних галузей господарства, які відповідають за виробництво сільськогосподарської продукції і можливість її використання споживачами.

АПК відрізняється від інших комплексів і здійснює значний вплив на соціально-економічний розвиток країни, від нього залежить продовольча безпека держави, а також рівень забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною. Основним засобом, від якого залежить розвиток АПК це земля, на якій вирощуються сільськогосподарські культури [6,36].

Також АПК визначають як складну біоекономічна систему, що займаються матеріально-технічним постачанням, заготівлями сільськогосподарської продукції, її переробкою, зберіганням та доведенням до споживача [2]

Проектом Закону України "Про стимулювання розвитку агропромислового комплексу України" агропромисловий комплекс визначено як "сукупність галузей національної економіки, що охоплює сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення

сільськогосподарської продукції, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення" [34].

Крім підприємств сільського господарства до АПК входять також підприємства, основним напрямком роботи яких є: заготівля, зберігання, транспортування, переробки (харчова промисловість) продукції та підприємства, які забезпечують добривами, машинами, засобами захисту рослин, науковими розробками тощо.

Існують різні погляди до визначення складових АПК, які аналізує у своїй праці Божидай І.І. Так, Андрійчук В. Г. розкриває зміст поняття АПК з врахуванням таких складових як:

- виробництво для сільського господарства, підприємства харчової і переробної промисловості;
- саме сільське господарство;
- заготівля, переробка, зберігання продукції;
- ринки, аукціони, торгові мережі;
- виробнича інфраструктура [4].

Дусановський С.Л. та ін. [15] наводять такі сфери: галузі, що постачають засоби виробництва для АПК; саме сільське господарство (рослинництво, тваринництво); галузі переробки продукції; соціальна та виробнича інфраструктура.

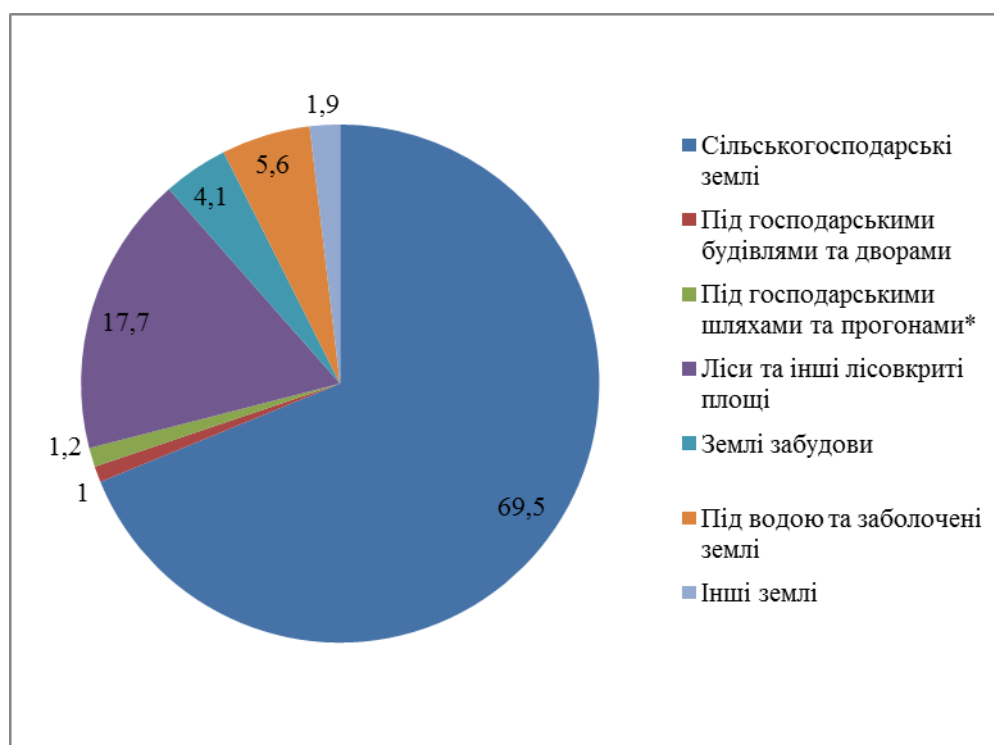
Найчастіше використовують модель АПК, у якій розвиваються три наступні складові: 1) сільське господарство; 2) галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК, 3) галузі з переробки, збереження та реалізації сільськогосподарської продукції [27, 36, 40, 46, 47].

Отже, основою АПК є розвинене сільське господарство, що являє собою вид господарської діяльності з виробництва продукції, яка пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі"[19]. Морозова Г.С. [28] та Іванух Р.А., Дусановський С.Л., Білан Є.М.

[21] розглядають його, як комплекс взаємозв'язаних галузей, що направлені на стале виготовлення продукції тваринництва та рослинництва. Прокопенко К.О. під поняттям «сільське господарство» розуміє сукупність процесів розведення сільськогосподарських тварин та вирощування і збір культур [35].

Особливість сільське господарство поряд з іншими видами промисловості пов'язано з тим, що воно багато в чому залежить від природних умов, зокрема дії кліматичних та гідрологічних чинників.

У цілому для України характерні сприятливі умови для розвитку сільського господарства. Тут використовується 42 млн. із загального земельного фонду держави. Структура земельних угідь України наведена на рисунок 1.1.

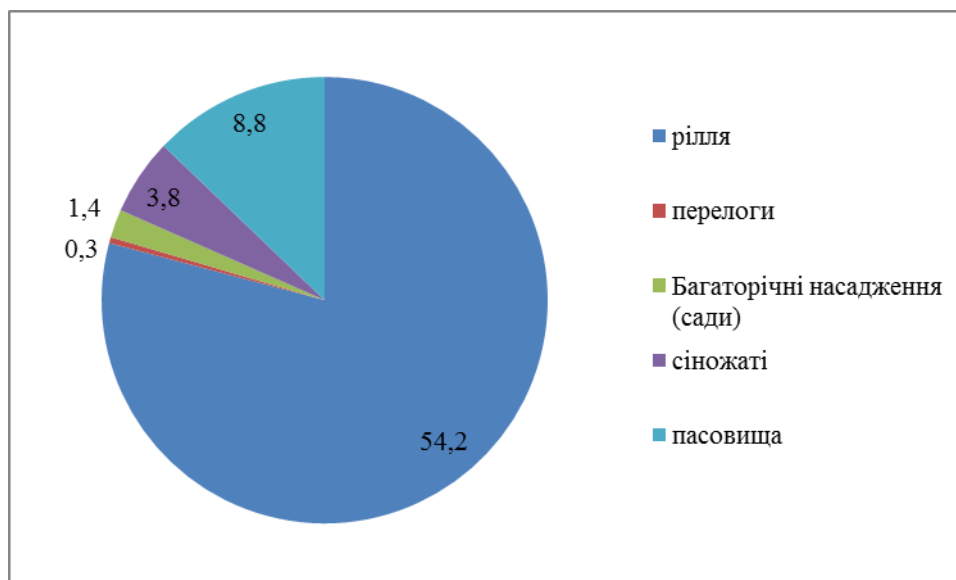

Рисунок 1.1. Структура земельного фонду України, %

Із наведених на рисунку 1.1 даних випливає, що більшу частину земель України 69,5% відведено під сільськогосподарські угіддя. На другому місці знаходяться ліси та лісовкриті площі – 17,7%.

У межах сільськогосподарських угідь виділяють рілля, сіножаті, пасовища, багаторічні насадження та перелоги, рисунок 1.2.

Рисунок 1.2. Сільськогосподарські угіддя України, %

Наша держава є досить забезпеченою сільськогосподарськими угіддями і ріллею на душу населення. Так, найбільшу частку становить рілля 54,2 % , найменшу - багаторічні насадження 1,4% та перелоги 0,3%. Такі показники свідчать про високу розораність території та мають негативне значення для стійкості природних ландшафтів.

Необхідно і враховувати площу, що відводиться під міську забудову та інфраструктуру (н-д, транспортні дороги). Постійне збільшення цієї площі за рахунок природних комплексів стає причиною скорочення біорізноманіття та рівноваги усіх екосистем.

Заходи, що застосовуються на сільськогосподарських землях для їхнього покращення, а також для збільшення врожайності культур не завжди мають позитивний ефект. Наприклад, непродумане проведення меліорації стало причиною таких проблем як засолення ґрунтів у посушливих районах, а осушення територій у заболочених районах призвело до загибелі вологолюбних рослин, змін екосистем (навіть загибелі цілих лісових масивів на Поліссі).

Надмірне використання мінеральних добрив призводить до перевищення у ґрунтах та сільськогосподарських культурах нітратів, важких металів, підкислення рН середовища.

Нераціональне використання мінеральних добрив та засобів захисту рослин викликало значні екологічні проблеми. Підвищення вмісту в ґрунті солей азотної кислоти – нітратів, – що відбувається останнім часом, призвело до різкого зниження якості сільськогосподарської продукції.

За даними Державної служби статистики України у 2018 р для покращення урожаю сільськогосподарських культур було внесено 2150,6 тис. тонн поживних речовин мінеральних добрив на площу 16112,5 тис. га, з них азоту – 1404,9 тис. тонн, калію – 335,4 тис. тонн, фосфору – 410,3 тис. тонн. Загалом у цьому році частка удобреної площі склала 90,3% [30].

Значна частина мінеральних добрив вноситься під культури, що ідуть на експорт: пшеницю – 142 кг на 1 га уточненої посівної площі у діючій речовині NPK (всього 668,2 тис. тонн), під сою – 68 кг/га (всього 92,6 тис. тонн), під кукурудзу на зерно – 147 кг/га (всього 482,5 тис. тонн), під соняшник – 93 кг/га (всього 425,9 тис. тонн), під ріпак – 178 кг/га (всього 175,4 тис. тонн) і під буряки цукрові – 300 кг/га (всього 74,0 тис. тонн).

Під бульбоплоди та коренеплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі внесено дещо менше добрив – 279 кг/га (всього 13,5 тис. тонн) і культури кормові – 53 кг/га (всього 28,5 тис. тонн). Під пасовища культивовані, сіножаті та багаторічні культури лише 32,7 тис. тонн мінеральних добрив.

Органічних добрив у 2018 р. було внесено 10,7 млн. тонн на площу у 782,8 тис. га. У середньому на 1 га посівної площі внесено по 599 кг (або 0,6 тонн). Частина удобреної площі від загальної площі земель склала 4,4%.

Серед органічних добрив, що вносяться під сільськогосподарських культур переважали: гній тварин (79,4%) та послід птиці (12,2%).

Частина решти інших органічних добрив становила 8,4%. Сюди належить мул і сапропель, торф та його субстрати тощо.

Сьогодні часто піднімається питання щодо сталого розвитку сільського господарства, а питання виробництва, споживання і якості продукції є невід'ємними від поняття екологічності виробництва і екологічно безпечної продукції. Поряд із цим важливим є перехід до більш раціонального природокористування та використання природно - ресурсного потенціалу агропродовольчого комплексу, зменшення забруднення довкілля відходами виробництва, впровадження нових екологічно безпечних технологій у виробництво [38].

У сільському господарстві виділяють дві основні галузі – тваринництво й рослинництво, що характеризуються тісним взаємозв'язком і залежністю одна від одної. Розвиток рослинництва впливає і на розвиток тваринництва, оскільки забезпечує його кормами. Тваринництво, в свою чергу, є джерелом органічних добрив для землеробства.

1.2.Розвиток рослинництва в Україні, проблеми та перспективи

Рослинництво являє собою галузь сільськогосподарського виробництва, де вирощуються зернові, технічні, кормові, овочеві, баштанні культури, картопля, фрукти, ягоди, виноград та ін.

Розвиток рослинництва є невід'ємною частиною розвитку економіки країни, тому уряду повинен приділяти цьому увагу. Важливим є розвиток наукового напрямку ведення рослинництва, в основу якого покращено врахування біологічних особливостей сільськогосподарських культур, технологій їхнього вирощування. Особливо важливим є врахування таких екологічних факторів як тепло, світло, повітря, елементи живлення та вміст вологи.

Більша частина сільськогосподарських угідь використовується під посіви озимої пшениці, кукурудзи на зерно, кормових коренеплодів, овочів тощо. Україна посідає досить провідне місце серед інших країн по виробництву зерна.

Структура посівних площ є динамічною, зокрема відбулося незначне зниження частки кормових культур та збільшення зернових.

На різну структуру посівних площ здійснюють вплив і природно-кліматичні умови різних регіонів. На Поліссі і у Карпатах співвідношення кормових культур нижче, оскільки тут є значні площі пасовищ та лук. Менше вирощується і зернових культур, більша частина площі зайнята картоплею.

У районах південної частини України навпаки більші площі зайняті зерновими культурами, а менші – картоплею.

Серед зернових культур більше висівають озимих культур, що пов'язано з їхньою більшою урожайністю. Про те вони часто залежать від погоди, наявності приморозків, відсутності снігового покриву, в результаті чого посіви гинуть, а на їх місце насівають ярі культури [1,20].

Експортування зерна у Європу почалося з другої половини XVI ст., а після побудови залізничних колій до портів Чорного та Азовського морів вивіз зерна ще більше зріс. Останні роки спостерігається збільшення валового збору зерна, що становить 25-50 млн. тонн.

Серед посівів озимих культур найбільші площі відведені під озиму пшеницю. Її урожайність переважає, над ярою, і становить 20-40 ц/га. Найбільше вирощують озиму пшеницю в областях степової та лісостепової зон. У поліських та західних районах кількість її посівів менша.

Поряд із озимою пшеницею досить поширеною культурою є озиме жито, хоча воно поряд з іншими культурами має нижчі врожаї (середня врожайність становить 17-25 ц/га). Основні райони його вирощування західна частина країни та Полісся.

На невеликих площах в Україні вирощують і озимий ячмінь, що більше поширений у південних районах. Врожайність ярого ячменю становить 20-33 ц/га.

Досить цінною культурою є кукурудза, посіви якої поширені у центральних та північних районах, Степу. Останнім часом зменшилися

посіви вівса (до 0,6 млн га). Він більш поширений у західному та північному регіонах України. Урожайність цієї культури — 20-30 ц/га.

У поліській частині України та частково Лісостепу відведені площі сільськогосподарських культур і під гречку, хоч вона також має невелику врожайність (7-12 ц/га), але є типовою українською зерновою культурою. У європейських країнах ця культура є малознаною.

До давніх культур, які вирощуються на нашій території належить просо, що поширене у степовій і лісостеповій зонах. Ця культура відноситься до посухостійких і дає у порівнянні з іншими досить високі врожаї в посушливі роки (15-20 ц/га).

Соняшник займає перше місце поміж технічних культур, де йому відведено близько двох третин всієї площі (2,1 млн. га). Основні його площі зосереджені на півдні Лісостепу та в степовій зоні. Соняшник приносить досить стабільні та високі врожаї (10-17 ц/га) [1,20].

Для виробництва цукру близько 1,1 млн. гектара зайняті цукровим буряком, урожайність якого становить приблизно 300 ц/га. В основному його вирощують в Лісостепу та північному Степу .

Серед сільськогосподарських культур зустрічаються досить часто соя, тютюн, махорка, хміль, лікарські рослини.

Вагоме місце серед культур належить і овочевим, що складають повноцінний раціон людини і наповнюють ринок харчових продуктів. Серед овочів важливою культурою є картопля, основні площі якої зосереджені в основному на Поліссі, в Лісостепу. Необхідно зазначити, що овочі вирощуються у всіх регіонах з врахування природно-кліматичних умов. Наприклад, огірки, капуста, столові буряки, морква, цибуля більш поширені на півночі і в центральних районах, баклажани, перець, помідори переважають на півдні.

У степовій зоні основні площі відведенні під баштанні культури: кавуни, гарбузи, дині, кабачки. У багатьох регіонах займаються

виращуванням кормових культур, до яких належить люпин, однолітні трави, люцерна, конюшина, кукурудза на силос.

Важливою галуззю рослинництва є виноградарство і садівництво. Найбільші площі садів знаходяться в лісостеповій і степовій зонах (близько 40% усіх площ). Виращуванням винограду є поширеним на Закарпатті і у південних регіонах. Зокрема, близько 80% усіх площ виноградників знаходяться в Одеській, Херсонській областях [1,20].

Розвиток рослинництва пов'язаний і з селекційною роботою. Її основним завданням є виведення сортів з високою урожайністю.

Фраєр О.В. акцентує увагу на необхідності посилення сільськогосподарської диверсифікації, що являє собою формування збалансованого портфеля сівозмін і додаванням до нього різних сільськогосподарських культур [43].

Лісовий А.В., Мазнев Г.Є. обґрунтовують необхідність організації виробництва за новими підходами, впровадження нової або вдосконаленої продукції, технології, сорту, які сьогодні є інноваційними в рослинництві. Основною метою такої діяльності є одержання позитивного ефекту та розширеного відтворення [25, 26].

Вітчизняне сільське господарство необхідно переорієнтовувати з врахуванням пріоритетів сталого розвитку. Важливим у цьому є формування науково-обґрунтованих сівозмін у рослинництві, урізноманітнення культур для підсилення природної ефективності господарювання. Застосування таких заходів дозволяє підвищувати продуктивність рослин, їхню стійкість до хвороб тощо [43].

1.3. Стан тваринництва та основні напрями його розвитку.

Тваринництво ж поряд із рослинництвом важливою галуззю сільського господарства, що зорієнтоване на забезпечення населення як молочною, так і м'ясною продукцією. Крім того, тваринництво надає сировину для легкої та інших галузей промисловості.

Стан розвитку тваринництва в Україні розглядається у працях ряду науковців. Так, Лаврук О.В. [23, 24] розглядав особливості його інвестиційного забезпечення. Брик М. М. [7] аналізував складну ситуацію у підгалузях тваринництва, пов'язану зі зменшенням виробництва продукції внаслідок скороченням поголів'я тварин. До проблем, на яких він акцентує увагу відносить: здебільшого низьку якість продукції, недостатню кормову базу, відсутність стабільності у державній підтримці сільгоспвиробників, нерозвинений експортний потенціал і, як наслідок, відсутність ринків збуту, непрогнозовану цінову політику тощо.

Портухай О.І. та інші обґрунтовують у своїй праці необхідності розвитку тваринництва як пріоритетної цілі сталого розвитку сільських територій Західно-Поліського регіону [48]

В Україні досить велике поголів'я птиці та худоби. Серед свійських тварин поширеними є велика рогата худоба, свині, коні. У структурі виробництва тваринництва, як і в рослинництві відбуваються певні зміни, що свідчать про перехід до ринкових відносин. Проявляються вони в тому, що вже тепер більшість видів продукції тваринництва виробляється в приватних господарствах, в тому числі фермерських.

Важливою галуззю м'ясо-молочного напрямку тваринництва (переважає м'ясна продукція) є розведення великої рогатої худоби.

Природні та економічні передумови розвитку тваринництва пов'язані з регіональними особливостями. Так, молочно-м'ясний напрям (більше виробляють молока, ніж м'яса) переважає у приміських зонах великих міст. У південних районах України переважає м'ясо-молочне тваринництво, на Поліссі розвивається м'ясо-сальне і молочно-м'ясне [1].

У європейських країнах, що мають подібні кліматичні умови продуктивність молочного стада вища у порівнянні з Україною. Продуктивність інших галузей тваринництва також не велика. Найбільша кількість голів у розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь у Лісостепу та Карпатах, наступними ідуть Полісся і Степ. Найбільш

популярними породами корів є білоголова українська, червона степова, симентальська, сіра українська, чорно-ряба, лебединська тощо [1, 20].

Такий напрямок тваринництва як вівчарство розвивається у Карпатах у південній частині країни. Породи напівтонкорунних і тонкорунних овець розводять на півдні (високопродуктивну тонкорунну, асканійську, цигейську породи), прекос більш поширений в Лісостепу. Смушкове і молочне вівчарство є традиційним для Карпат.

Добре розвиненим напрямом тваринництва є свинарство, що розвивається в усіх регіонах України. Про те найбільше — у великих господарствах приміських зон міст. Поширеними породами свиней є українська біла, миргородська, придніпровська чорно-ряба, прикарпатська тощо.

За даними Грищенко Н.П., Портухай О.І. та ін. спостерігається зменшення поголів'я свиней, що пояснюється скороченням підприємств з низьким рівнем ветеринарного захисту виробничих потужностей, як спосіб управління ризиком занесення АЧС [12, 48].

Вплив скорочення пропозиції свинини внаслідок зменшення поголів'я свиней і збитковості її виробництва наводить Копитець Н.Г. Зменшення платоспроможності населення стає причиною втрати позиції виробників свинини на внутрішньому ринку м'яса. Як наслідок цього в Україні, у структурі виробництва м'яса, частка свинини скорочується [22].

Досить цікавими напрями у тваринництві є розведення норок, нутрій, песців, лисиць, а також розвиток шовківництва.

Сьогодні все більших масштабів набуває птахівництво, створюються великі птахокомбінати для виробництва яєць та м'яса. Останніми роками починає зростати і конярство. Нині поголів'я коней становить близько 0,5 млн. голів. Розводять їх у на Поліссі та Поділлі, Закарпатті та Карпатах [1, 20].

Степова і лісостепова зони є досить сприятливими для розвитку кролівництва. Перспективним також є і рибне господарство, що розвивається на базі ставків (близько 200 тис. га), водоймищ Дністра, Дніпра, Сіверського Дінця, Південного Бугу, а також деяких річок. В основному займаються розведенням білого амура, коропа, судака, пістрявого і білого товстолобика, ляща та ін. Форелеві господарства створені у Карпатах і на Поліссі [1, 20].

Важливим і традиційним напрямом у розвитку тваринництва є бджільництво, що подекуди вважають візитівкою України. До загроз його розвитку останнім часом віднесено використання штучного воску, хімікатів для обробки рослинних культур. Бджільництво є досить поширеним і зустрічається майже в усіх регіонах України. Необхідно зазначити, що бджоли мають велику користь. Вони сприяють збільшенню врожайності гречки в результаті запилення рослин, а також фруктових дерев та соняшнику.

1.4. Харчова промисловість

Галузі що відповідають за виробництво продуктів харчування формують харчову промисловість України. Вона об'єднує понад 40 підгалузей і виробництв. Важливими є такі напрямки розвитку олійно-жирова, м'ясна, молочна, борошномельно-круп'яна, цукрова, хлібопекарська, плодоовочева, рибна, спиртова. Підприємства харчової промисловості розміщуються по всій території України, хоча також можна виділити певні особливості. Зокрема, підприємства цукрової, виноробної, маслоробної розміщується поблизу сировини.

Зернові культури використовуються для виготовлення муки різних видів (пшеничну, житню, ячмінну, кукурудзяну тощо) та крупів (рисова, перлова, манна, гречана тощо). Великими центрами цього напрямку харчової промисловості є Київ, Львів, Дніпро, Одеса, Харків, Запоріжжя. У

них розвиваються макаронні та кондитерські фабрики, хлібозаводи тощо [1, 20].

Особливо в областях і районах України розвинена хлібопекарська промисловість. Хлібозаводи поширені у містах, невеликих містечках і селищах міського типу.

Досить важливою підгалуззю харчової промисловості є цукрова. 3% виробництва цукру у світі припадає на Україну. Вона займає в Європі після Франції та Німеччини. Розміщення цукрових заводів прив'язане в основному до районів вирощування цукрових буряків. Негативним у цій галузі є те, що в порівнянні з аналогічними закордонними заводами продуктивність наших низька. Покращення цієї ситуації можливе внаслідок докорінного їхнього переоснащення, оновлення обладнання.

Розвивається в Україні і м'ясна промисловість, що спеціалізується на переробці м'яса телятини і яловичини, баранини, птиці, свинини. Останніми роками відбувається збільшення поголів'я птиці, але скорочення поголів'я худоби, що призводить до зменшення виробництва цього м'яса. Співвідношення різних видів м'яса досить різне: 65% становить яловичина та телятина, 15% свинина, 6% птиця, обсяг баранини незначний. У Вінницькій, Полтавській, Дніпровській, Донецькій виготовляють найбільше м'яса, хоча його переробку здійснюють по всіх областях.

На молочному і молочно-м'ясному тваринництві спеціалізуються центральні та північні регіони України. Молочна галузь виготовляє великий асортимент продукції: сметану, масло, кефір, сухе молоко, йогурт, сири жирні тощо. Серед областей, що займають основне місце у виробництві цієї продукції є Київська, Харківська, Львівська тощо. Необхідно зазначити, що значна частина цієї продукції виготовляється у індивідуальних селянських господарствах [1, 20].

Значного розвитку в Україні починає набувати олійно-жирова промисловість, що спеціалізується на виготовленні маргарину, олії, мила та

інші продукти. Останні роками посіви соняшнику зростають, що дозволяє задовольнити потреби в олії у межах країни, а також відправляти її на експорт. Олію виготовляють ще з таких культур як ріпак, льон, соя, гірчиця, кукурудза. Потужні комбінати, що спеціалізуються на виробництві олії знаходяться у Полтавській, Одеській, Харківській, Чернівецькій та інших областях.

Плодоовочева промисловість розвинена у лісостеповій і степовій зонах. Вона спеціалізується на виготовленні варення, сушених овочів, джемів, плодоовочевих консерви та компотів. Потужні овочесушильні та спеціалізовані консервні підприємства зосереджені в Закарпатській, Херсонській, Миколаївській, Одеській та ін.. областях.

В Україні поряд з іншими підгалуззями харчової промисловості розвивається і спиртова. У своєму виробництві використовує відходи цукрової галузі, тому більш зорієнтована до регіонів, де більше вирощують цукрового буряка. На Поліссі, як сировину, можуть використовувати картопля, на півдні – зерно. До великих спиртових комбінатів належать Калинівський, Барський, (Вінницька обл.), Лохвицький (Полтавська обл.). Основна частина спирту виробляється у західній і центральній частинах України. Крім спирту, ця підгалузь спеціалізується на виготовленні дріжджів, кормових вітамінів, вуглекислоти тощо.

В Україні є також підприємства рибної промисловості. Виловлюють рибу в Чорному, Азовському морях, у ставках, озерах та річках. Великі рибопереробні підприємства є в Миколаєві, Херсоні, Севастополі, Одесі, Керчі [1, 20].

Реформування аграрного сектора економіки позитивно вплине на розвиток сільського господарства, а підвищення добробуту народу і експортних можливостей забезпечить належний збут продукції харчової галузі.

РОЗДІЛ 2.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТУ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Географічне розташування та соціально-економічна характеристика Північно-Західного соціально-економічного району

Північно-Західний соціально-економічний район відомий, ще як Західно-Поліський знаходиться у західній Україні на крайній півночі. До складу регіону входить дві області Волинська та Рівненська, площі яких відповідно становлять 20,1 тис. кв. км. (3,3% від загальної території України) та 20,051 тис. кв. км, що становить (3,1 % від загальної території України). Тому загальна площа Північно-Західного соціально-економічного району становить 40,151 тис. км² [14].

Територія цього регіону у давні часи була частиною Галицько-Волинського князівства. Пізніше ці землі були у складі Польсько-Литовської держави, Росії, Польщі, і тільки в 1939 році приєднані до основної частини української території.

Природні умови і ресурси

Регіон має досить вигідне фізико-географічне розміщення та відносно збережені біогеоценози. Необхідно зазначити, що спостерігаються значні відмінності в їхньому освоєнні у різних частинах Західно-Поліського регіону. Більш значні перетворення ландшафтів спостерігаються у південній лісостеповій частині.

Основні особливості ландшафтів пов'язані з Поліссям – сюди відносять рівнинність, наявність крейдових порід, розвиток льодовикових форм рельєфу, карсту, велика кількість річок та озер, розміщення ближче до поверхні ґрунтових вод, перезволоженість і заболоченість, також досить розвинуті долинні ландшафти [14, 42].

Природні ландшафти піддаються господарському впливу людини протягом багатьох десятиліть.

Значні посилені зміни ландшафтів Волинського Полісся почалися у 60-х роках, що пов'язано з розвитком промисловості, транспорту, проведенням меліорації ґрунтів, екстенсивним сільським господарством, значним зменшенням площі під лісовими масивами. Здійснення значних рубок головного користування, проведення штучних лісових насаджень стало причиною змін мікроклімату у біогеоценозах, а також вплинуло на рослинний і тваринний світ.

Відповідно до природних умов можна виділити три зони: лісостепову, південнополіську і північнополіську. Також чітко виділяють два типи ландшафтів – лісостеповий і поліський. Лісостепові ландшафти мають долинно-грядовий рельєф із сірими опідзоленими ґрунтами, що чергуються також чорноземами, які характеризуються малогумусним складом. Ландшафти поліського типу характеризуються значною лісистістю, наявністю великої кількості озер, заболоченістю території, меншою кількістю родючих ґрунтів у порівнянні з малородючими.

Північно-Західний соціально-економічний район знаходиться у помірно-континентальному кліматі. Ця цього клімату характерно: м'яка зима з відлигами, досить тепле літо, кількість опадів в середньому за рік становила 600-700 мм. Зима в основному наступає наприкінці листопада, а стійкий сніговий покрив утворюється в грудні – на початку січня. Вкінці травня настає літо, що триває до вересня. Також за цей період спостерігаються і найвищі температури ґрунту і повітря, опадів, досягання врожаю [14, 42].

На території району є незначні паливно-сировинні ресурси. Запаси паливних ресурсів зумовлені наявністю Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейну. Також на Волині виявлені перспективи для місцевого використання газові родовища. Тут практично немає рудних корисних копалин, про те є великі запаси торфу. У регіоні можна

видобувати топази, бурштин, а серед будівельної сировини граніт, вапняки, крейду, мергелі, габро тощо.

Мальовничі ландшафти поліських лісів та озер формують природні рекреаційні ресурси. Серед рослинності регіону переважають площі вкриті лісом. На Поліссі поширені соснові та сосново-дубові ліси, в Малому Поліссі – дубово-соснові ліси з більш багатим видом трав, а на Волинському лесовому плато – переважно листяні ліси [14, 42].

Тваринний світ представлений круглоротими та рибами, ссавцями, плазунами, земноводними, птахами. Частина регіону, що знаходиться у Поліській зоні має велике розмаїття фауни. Тут зустрічаються і рідкісні для України види : глухар, лось, тетерук, рись, рябчик тощо. У лісостепу області збільшується чисельність лисиць, зайців, землерийв, миловидних гризунів Тут видовий склад лісових тварин бідніший, ніж у лісах Полісся. На цій частині території регіону частіше зустрічаються лише білки, лісові куниці, менше - вовки, дикі кабани тощо. Є чимало спільних видів хребетних, зокрема лучні, водоплавні та болотні птахи (кулики, качки, перепілки тощо) .

Господарський комплекс

Добре розвиненими міжгалузевими комплексами в Північно-Західному соціально-економічному районі є: машинобудівний, паливно-енергетичний, будівельний, хіміко-індустріальний, легкої промисловості, агропромисловий, лісовиробничий, транспортний та рекреаційний. Виробництво електроенергії на Рівненській атомній електростанції та видобування вугілля, торфу є складовими паливно-енергетичного комплексу.

Автомобілебудування, а саме виробництво вантажопасажирських автомобілів, радіотехнічна, сільськогосподарське машинобудування приладобудування формує машинобудівний комплекс регіону.

На території регіону розвивається і хіміко-індустріальний комплекс. Це комплекс спрямований на запити споживача. Азотні добрива

виготовляються у Рівному, вироби з пластмаси, фарби, побутова хімія – у Луцьку [14, 42].

Будівельно-індустріальний комплекс характеризується виробництвом цементу (Здолбунів), цегли, залізобетонних конструкцій, скла, черепиці тощо, а також видобутком будівельного каміння.

У Північно-Західному соціально-економічному районі досить розвиненим є і лісовиробничий комплекс. Напрямки його роботи змінюються від лісозаготівлі до лісохімії (окрім целюлозно-паперового).

Виробництво сільськогосподарської продукції зорієнтовано на розвиток картоплярства, вирощування зерна, буряків та молочно-м'ясного тваринництва. Переробкою власної сировини займається харчова промисловість, тому переважають галузі цукрова, спирто-горілчана, молочна, борошномельна, м'ясна.

Залізничний та автомобільний види транспорту відіграють велику роль у формуванні транспортного комплексу. Розвивається також і повітряний та трубопровідний види. Транспортні мережі мають як загальнодержавне, так і міжнародне значення. Великими транспортними вузлами безпосередньо обласні центри, а також міста Здолбунів, Ковель, Сарни. Найважливіші центри рекреації та туризму: Володимир-Волинський, Рівне, Луцьк, Шацьк та ін.

Соціально-економічний розвиток у розрізі областей Західно-Поліського регіону.

Рівненська область. Місто Рівне (248 тис. жителів) є адміністративним, економічним і культурним центром однойменної області.

В розрахунку на одну особу в містах та районах за 2019 рік було реалізовано промислової продукції 36,9 тис. грн., що на 4,4 тис. грн. більше 2018 року.

У 2019 році вироблено валової продукції сільського господарства на суму 7241,1 млн. грн., в т.ч. у сільгоспідприємствах – 2726,4 млн. грн.,

що відповідно на 0,1 % та 1,7 % більше ніж за 2018 рік. У 2019 році зібрано майже 1,5 млн. тонн зерна, що є найвищим урожаєм в історії області, середня урожайність склала 51,1 ц/га. Також у цьому році збільшено виробництво м'яса на 6,3 % та яєць – на 6,4 %[14].

Підтримка розвитку сільського господарства відбувається за рахунок державних програм. Так, з державного бюджету у 2019 році було виділено 80,2 млн. грн. 9,3 тис. фізичних осіб та 188 юридичних отримали фінансову підтримку. В цьому ж році на відшкодування вартості доїльних установок, придбання сертифікатів на виготовлення органічної продукції з обласного бюджету виділено 5,2 млн. грн. Крім того, у розвиток сільського господарства області залучено 551,2 млн. грн. інвестиційних коштів

Волинська область. Адміністративним, культурно-освітнім та промисловим центром є місто Луцьк (209 тис. жителів). До основних напрямів промисловості відносять машинобудування, лісову, легку та харчову, хімічну промисловість. Центром вищої освіти та культури виступає Волинський університет, філіали вузів, театри, музеї.

Відомими архітектурними пам'ятками в Луцьку є Верхній замок XII–XIV ст., залишки храмів і житлових будівель (X–XIV ст.), Монастир єзуїтів 1539–1610 рр. і Монастир триаріїв 1729 р., Троїцький собор 1755 р.

У Волинській області індекс промислової продукції за 2019р. становив 94,3%, у т.ч. у переробній – 94,8%, добувній промисловості та розробленні кар'єрів – 56,2%, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 93,4% [42].

Індекс сільськогосподарської продукції у 2019р. порівняно з 2018р. становив 100,2%, у т.ч. в підприємствах – 102,1%, господарствах населення – 98,6%. Індекс продукції тваринництва – 97,7%, рослинництва – 101,7%.

Експорт товарів області у січні–листопаді 2019р. зменшився на 4,1% і становив 651,0 млн. дол. США порівняно з 2018р., імпорт зріс на

9,9% і складав 1413,4 млн. дол. Від'ємне сальдо дорівнювало 762,4 млн. дол. [42].

Серед товарів, які експортували переважали машини, обладнання та механізми; деревина і вироби з деревини, меблі та тканини; електротехнічне обладнання, пластмаси, полімерні матеріали; рослинна та тваринна продукція.

2.2. Методологія та методи дослідження

Дослідження трансформації структури і функціонування агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району проводили з використанням статистичної інформації Головних управлінь статистика Рівненської та Волинської областей.

До основних показників, які аналізувалися у роботі належать наступні:

Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва, що характеризує зміни обсягів сільськогосподарської продукції, що виготовлена за певні проміжки часу, які обрані для порівняння. Цей індекс враховує товарну продукцію та продукти спожиті у процесі виробництва (корми, насіння тощо). Для його обчислення обрана формула Ласпейреса. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва аналізували у розрізі областей, також у різних видах господарств розглядали індекс обсягу рослинництва і тваринництва.

Трансформацію структури та функціонування рослинництва у Західно-Поліському регіоні досліджували аналізуючи динаміку посівних площ культур зернових та зернобобових, буряка цукрового фабричного, соняшника, картоплі, культур овочевих, а також плодових та ягідних культур (загальна) за період з 2015 року по 2019 рік; динаміку обсягу виробництва (валового збору) зазначених культур; їхню урожайність, а також середні ціни на реалізовану продукцію.

Трансформацію структури та функціонування тваринництва у Західно-Поліському регіоні досліджували аналізуючи динаміку кількості

сільськогосподарських тварин, виробництва основних видів продукції тваринництва, виробництва м'ясної продукції, середнього річного удою молока від однієї корови, кількість сільськогосподарських тварин у господарствах усіх категорій, а також середні ціни на реалізовану продукцію.

Розвиток харчової промисловості як складової агропромислового комплексу Західно-Поліського регіону було проаналізовано за динамікою виробництва яловичини і телятини, свинини, виробів ковбасних та подібних продуктів з м'яса, борошна пшеничного чи пшенично-житнього, хліба та хлібобулочних виробів, нетривалого зберігання.

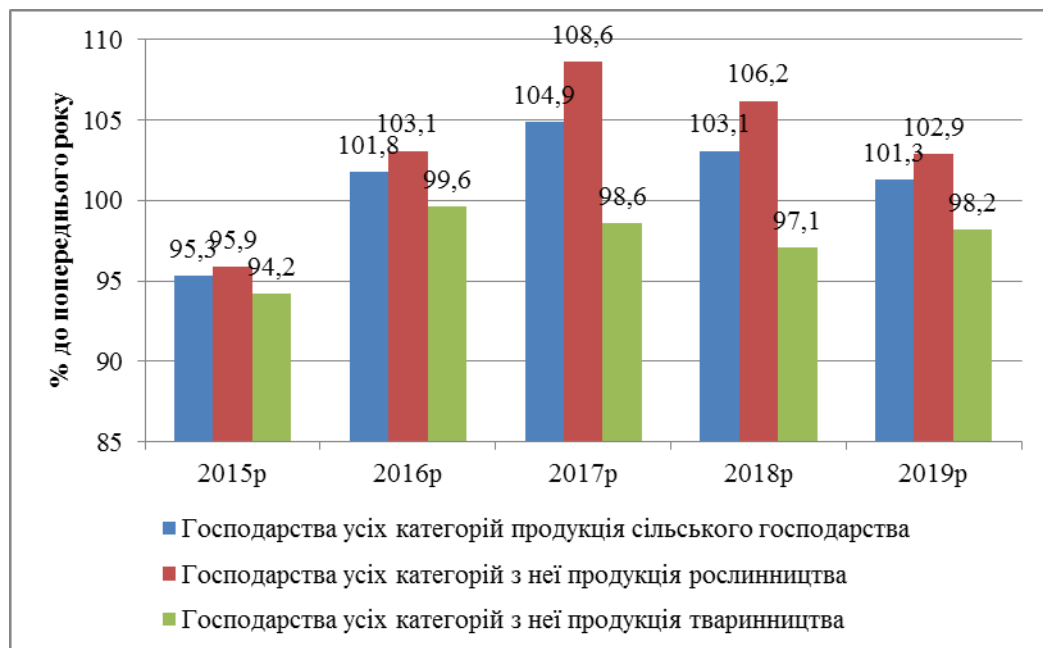
Дослідження проводили з використанням методів: статистичний метод (для виявлення динамічних змін показників стану сільського господарства та харчової промисловості), порівняльний (порівнювалися показники на території Рівненської та Волинської областей), системного аналізу (аналіз взаємозв'язків між показниками стану сільського господарства та харчової промисловості), графічний метод (для представлення результатів).

РОЗДІЛ 3.

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ

3.1. Динаміка обсягів сільськогосподарської продукції у Північно-Західному соціально-економічному районі

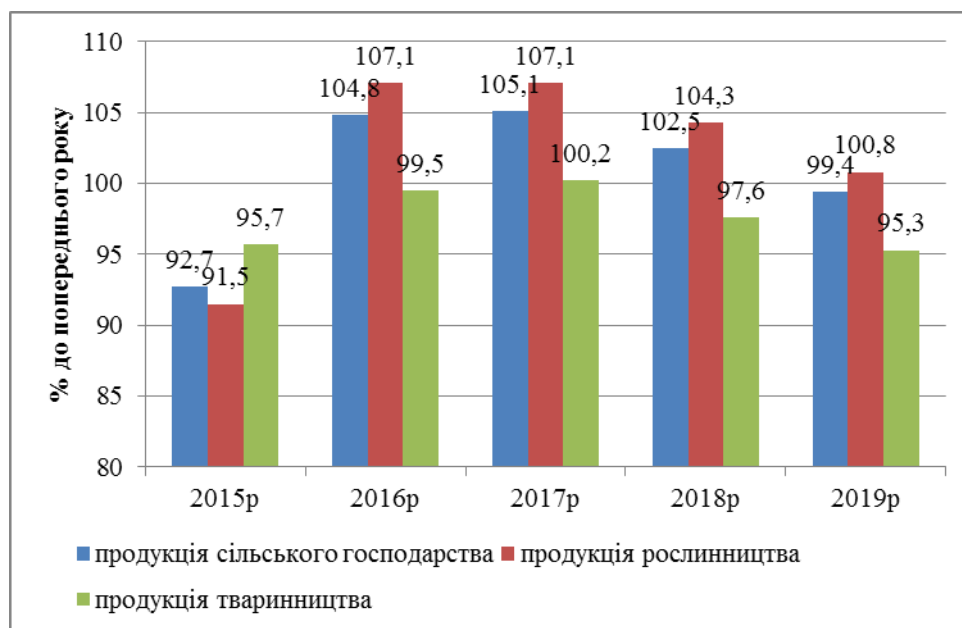
Зміни обсягів сільськогосподарської продукції були проаналізовані за динамікою індексу обсягу сільськогосподарського виробництва на території Північно-Західного соціально-економічного району у розрізі Волинської та Рівненської областей за період з 2015 року по 2019 рік, рисунок 3.1-3.2.

Рисунок 3.1 Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва на території Волинської області за період з 2015 року по 2019 рік

Наведені на рисунку 3.1 дані свідчать, що індекс обсягу сільськогосподарського виробництва в цілому, та його основних галузей рослинництва та тваринництва на території Волинської області з 2015 року починає зростати, а ж до 2017 року, а далі спостерігається спад до 2019 року. Індекс обсягу виробництва продукції рослинництва протягом

досліджуваного періоду переважав над індексом обсягу продукції тваринництва.

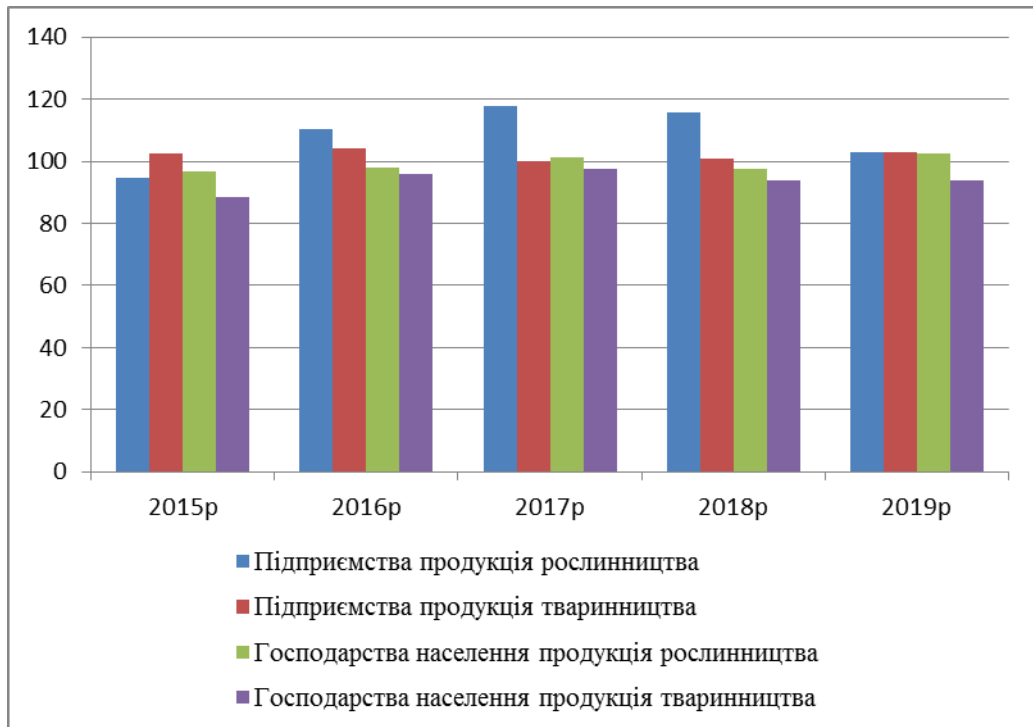

Рисунок 3.2. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва на території Рівненської області за період з 2015 року по 2019 рік

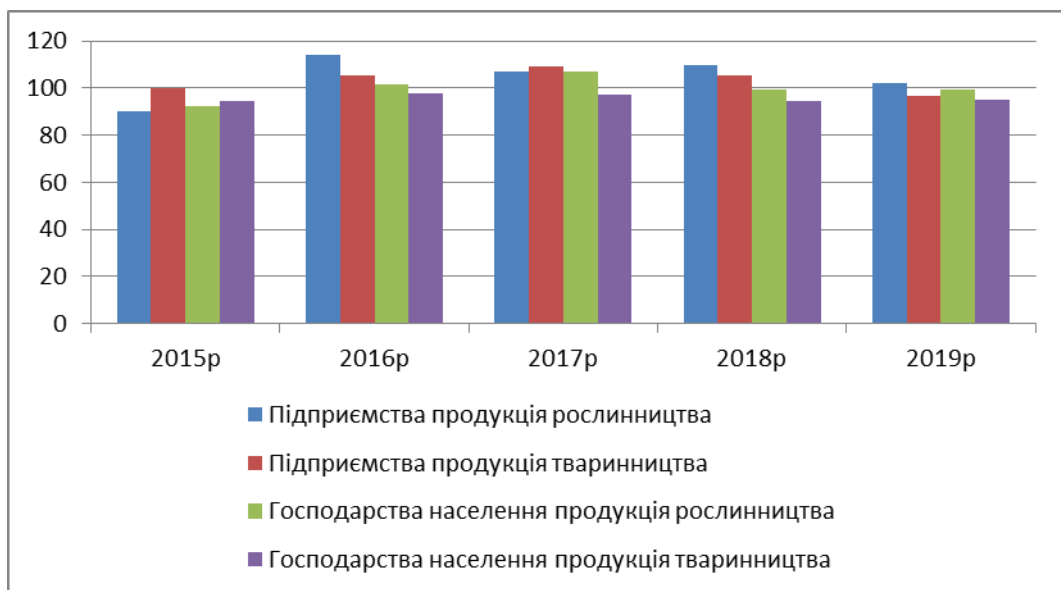
На території Рівненської області індекс обсягу продукції сільського господарства значно зріс у 2016 році в порівнянні з 2015 роком, у 2017 році зростання було не значним. Починаючи з цього року і до 2019 спостерігається зменшення індексу обсягу продукції сільського господарства. Необхідно відмітити, що у 2015 році переважав індекс обсягу продукції тваринництва, у всі інші роки виявлені значні переваги індексів обсягу продукції рослинництва.

На території регіону сільським господарством займаються різні види господарств. Зазвичай їх розглядають як підприємства та господарства населення. Такий поділ є наслідком розпочатої з 1991 року земельної реформи, згідно якої відбулося роздержавлення земель радгоспів та колективних господарств населенню з подальшою видачею держаних актів на право приватної власності на земельні ділянки (паї) та право виходу з сільськогосподарських формувань з паями [33, 39].

Обсяг сільськогосподарської продукції у підприємствах та господарствах населення у розрізі областей Північно-Західного соціально-економічного району за останні 5 років наведено на рисунку 3.3-3.4.

Рисунок 3.3. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва на території Волинської області у різних видів господарств за період з 2015 року по 2019 рік

Рисунок 3.4. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва на території Рівненської області у різних видів господарств за період з 2015 року по 2019 рік

Із наведених на рисунку 3.3 даних випливає, що індекс обсягу сільськогосподарського виробництва на території Волинської області у підприємства дещо переважає у порівнянні з господарствами населення. Така динаміка спостерігалася протягом усього періоду дослідження. У 2015 році обсяг продукції тваринництва у всіх видах господарств був дещо більший у порівнянні з продукцією рослинництва. У всі інші роки переважає індекс обсягу продукції рослинництва.

Подібну динаміку ми спостерігаємо і на території Рівненської області. Так, у 2015 році обсяг продукції тваринництва у всіх видах господарств був дещо більший у порівнянні з продукцією рослинництва, у 2017 році цей показник переважав у підприємствах. В інші роки на території Рівненщини також переважає індекс обсягу продукції рослинництва як у підприємства, так і господарствах населення.

Отже, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва в цілому, та його основних галузей рослинництва та тваринництва на території Волинської області та Рівненської областей з 2015 року починає зростати, а ж до 2017 року, а далі спостерігається спад до 2019 року. Індекс обсягу виробництва продукції рослинництва протягом досліджуваного періоду переважав над індексом обсягу продукції тваринництва, за винятком 2015 року на території Рівненщини.

3.2. Структура і функціонування рослинництва на території Північно-Західного соціально-економічного району

Дослідження структури та функціонування рослинництва у Північно-Західному соціально-економічному районі проводили аналізуючи культури зернові та зернобобові, буряк цукровий фабричний, соняшник, картоплю, культури овочеві, а також плодові та ягідні культури. Динаміка посівних площ цих сільськогосподарських культур (уточнена) на території регіону за період з 2015 року по 2019 рік наведена у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур
(уточнена) на території Північно-Західного соціально-економічного
району за період з 2015 року по 2019 рік, тис. га**

Розраховано за даними Головних управлінь статистики у Рівненській і Волинській областях

Рік	Культури зернові та зернобобові	Буряк цукровий фабричний	Соняшник	Картопля	Культури овочеві	Плодові та ягідні культур (загальна)
2015	516,1	21,9	6,7	137,1	24,6	12,3
2016	565,5	25,4	21,5	141,9	25,1	12,3
2017	557,7	28,4	40,9	143,9	26,2	11,9
2018	555,9	25,9	47,8	147,4	25,5	12,3
2019	587,8	20,9	56,9	148,4	25,1	12,1

Із наведених у таблиці 3.1. даних видно, що на території Північно-Західного соціально-економічного району за останні 5 років відбувається зростання посівних площ культур зернових та зернобобових на 71,7 тис. га, соняшника – на 50,2 тис га (у 8,5 раз), картоплі – на 11,3 тис. га, овочевих культур – на 0,5 тис. га. Спостерігається не значне зменшення площ буряка цукрового фабричного на 1,0 тис га, плодкових та ягідних культур – на 0,2 тис. га. Обсяг валового збору цих сільськогосподарських культур на досліджуваній території наведений у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

**Динаміка обсягу виробництва (валового збору)
сільськогосподарських культур на території Північно-Західного
соціально-економічного району за період з 2015 року по 2019 рік, тис.ц**

Розраховано за даними Головних управлінь статистики у Рівненській і Волинській областях

Рік	Культури зернові та зернобобові ¹	Буряк цукровий фабричний	Соняшник ¹	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні ²
2015	21638,2	8745,9	147,7	23263,9	4900,1	1371,1
2016	24101,1	11242,7	526,2	23818,2	5249,7	1147,3
2017	23739,2	12631,8	1065,8	24503,7	5707,7	1177,8
2018	24967,2	12522,3	1279,4	24753	5453,2	1300,5
2019	27856,4	9718,1	1723,1	24588,7	5507,8	1297

Примітка: ¹ У масі після дробки, ² Із загальної площі насаджень

За період з 2015 року по 2019 рік відбувається зростання валового збору сільськогосподарських культур на території регіону, за винятком плодкових та ягідних культур, обсяг виробництва який знизився на 71,4 тис. ц. Необхідно зазначити, що відбувається зростання цього показника для буряка цукрового фабричного, посівна площа якого дещо знизилася. Такі зміни можна пов'язати зі збільшенням урожайності сільськогосподарських культур, таблиця 3.3.

Таблиця 3.3.

Динаміка урожайності сільськогосподарських культур на території Північно-Західного соціально-економічного району за період з 2015 року по 2018 рік, ц/га

Розраховано за даними Головних управлінь статистики у Рівненській і Волинській областях

Рік	Культури зернові та зернобобові ¹	Буряк цукровий фабричний	Соняшник ¹	Картопля	Культури овочеві	Культури плодкові та ягідні ³
2015	42,2	400,0	21,7	169,5	199,0	116,5
2016	43,0	443,0	26,2	168,0	208,0	97,5
2017	42,9	445,5	26,0	170,5	216,5	100,2
2018	45,2	486,0	26,8	168,5	213,5	113,3
2019	47,3	462,5	29,1	166,5	215,5	114,2
	1,1	1,2	1,3	1,0	1,1	1,0

Примітка: ¹ У масі після доробки, ² З площі насаджень у плодоносному віці.

Із наведених у таблиці 3.3 даних випливає, що за останні 5 років на території регіону у більшості сільськогосподарських культур відбувається зростання урожайності. Найбільше це помітно на прикладі соняшнику, урожайність якого з у га збільшилася в 1,3 раза. Для буряка цукрового фабричного цей показник зріс в 1,2, а для зернових та зернобобових культур – в 1,1 раза. Посівна площа картоплі у регіоні за досліджуваний період збільшувалася, нажаль урожайність дещо зменшилася від 169,5 ц/га у 2015 році до 166,5 ц/га у 2019 році, найбільший її показник був у 2017 році – 170,5 ц/га. Для овочевих культур також найбільша урожайність була виявлена у 2017 році, про те в цілому порівнюючи урожайність 2015 та

2019 років, бачимо її зростання в 1,1 раза. Урожайність плодкових та ягідних культур досить динамічна, зокрема, вона значно знизилася у 2016 році до 97,5 ц/га в порівнянні з 2015 роком, де вона становила 116,5 ц/га. З 2017 по 2019 рік цей показник починає зростати з 100 до 114,2 ц/га, про те він ще не досягнув показника 2015 року.

Обсяг виробництва сільськогосподарських культур відрізняється у різних категоріях господарств, що наведено у таблиці 3.4. та рисунку 3.5.

Таблиця 3.4.

**Виробництво сільськогосподарських культур на території
Північно-Західного соціально-економічного району за категоріями
господарств у 2019 році, ц**

Розраховано за даними Головних управлінь статистики у Рівненській і Волинській областях

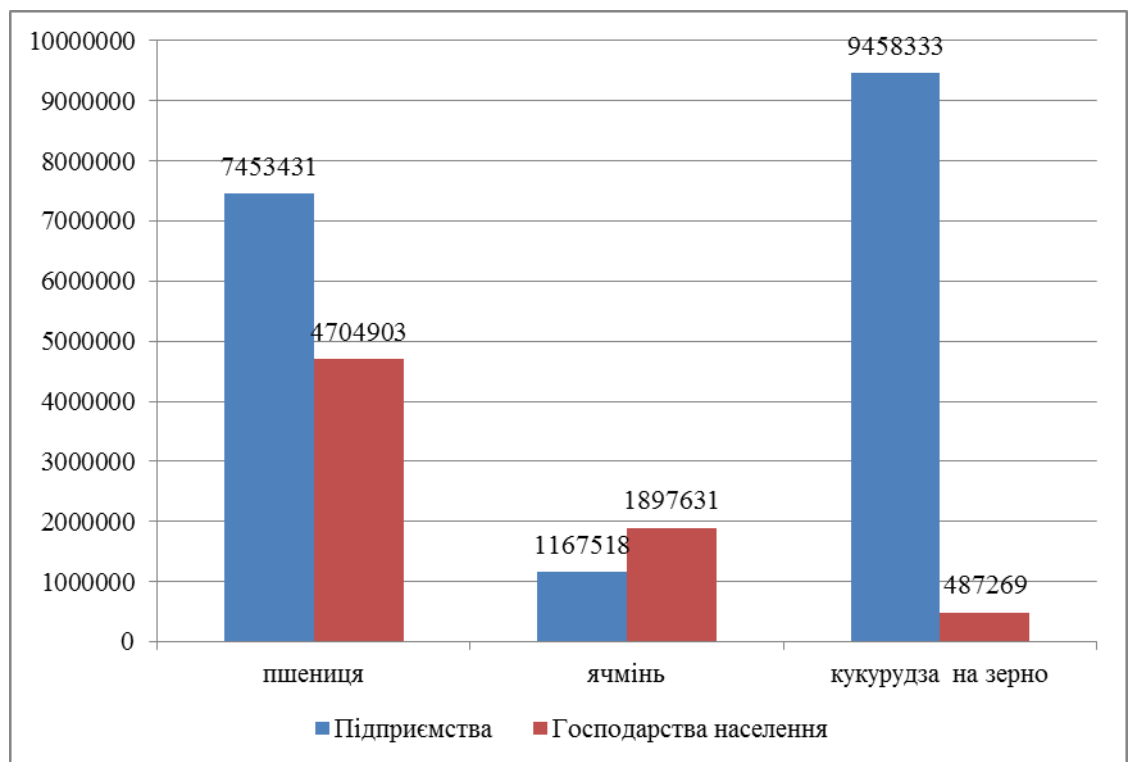
Культури	Обсяг виробництва (валовий збір), ц	
	Підприємства	Господарства населення
Культури зернові та зернобобові ¹	18782717	9073597
Буряк цукровий фабричний	8084273	1633942
Соняшник ¹	1723660	389
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	2538704	3458
Соя	2038049	55633
Картопля	65622	24523134
Культури овочеві відкритого ґрунту	214676	5125908
Культури плодові та ягідні	71477	1225382

Примітка: ¹У масі після доробки.

Обсяг виробництва, що переважає

Наведені дані у таблиці 3.4. свідчать про те, що підприємства зорієнтовані на виробництво рентабельних сільськогосподарських культур, які, в основному, ідуть на експорт: культури зернові та зернобобові, буряк цукровий фабричний, соняшник, ріпак озимий та кольза (ріпак ярий) та соя. Більший вклад у розвиток внутрішнього продовольчого ринку здійснюють господарства населення, у яких значно переважає валовий збір картоплі, овочевих культур відкритого ґрунту та плодівих і ягідних культур.

Порівняння валового збору деяких видів зернових та зернобобових культур у підприємствах та господарствах населення на території Північно-Західного соціально-економічного району наведено на рисунку 3.5.

Рисунок 3.5. Вирощування зернових та зернобобових культур на території Північно-Західного соціально-економічного району за категоріями господарств у 2019 році, ц

Розраховано за даними Головних управлінь статистики у Рівненській і Волинській областях

Із наведених на рисунку 3.5 даних випливає, що у підприємствах переважає виробництво кукурудзи на зерно та пшениці у порівнянні з господарствами населення, а ячменю навпаки валовий збір переважає у господарствах населення.

Досить динамічними на території регіону є середні ціни реалізованої продукції сільського господарства підприємствами, що наведені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

**Середні ціни реалізованої продукції рослинництва
сільськогосподарськими підприємствами¹ Північно-Західного
соціально-економічного району у розрізі областей за з 2015 року по
2019 рік, грн за т**

Сформовано за даними Головних управлінь статистики у Рівненській і Волинській областях [10, 11]

Рік	Рівненська область						Волинська область					
	Культури зернові та зернобобові	Насіння культур олійних	Бурак цукровий фабричний	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні	Культури зернові та зернобобові	Насіння культур олійних	Бурак цукровий фабричний	картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні
2015	2988,3	7543	854,8	1943	9322,1	3746,7	2746,4	7443,8	734,5	2225,5	4444,3	18450,3
2016	3265,5	9056,1	858	1807,7	10475	3339	3382,2	8935,7	854,6	1960	3672,2	17338,6
2017	3646,7	9343,1	712,7	2380,6	11577	к	3783,3	9615	801,2	3599,2	2314,3	17694,3
2018	4005,4	9565,3	653,7	3381,7	14965	6167	4240,4	9878,1	807,2	2884,8	5095,3	20700,7
2019	3567,1	8685,9	к	к	к	к	3926,9	8590,9	735,5	3828,8	4145,5	23729

Примітка: 1 Без ПДВ, дотацій, транспортних, експедиційних та накладних витрат; символ (к) – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Середні ціни реалізованої продукції овочевих культур значно вищі у Рівненській області, що зростали з 2015 року від 9322,1 до 14965 грн. за ту 2014 році у порівнянні з Волинською, де вони знаходилися в межах 2314,3-5095,3 грн. за т. Щодо культур плодових та ягідних середні ціни навпаки більші на території Волинської області, що з 2015 до 2019 року

зросли відповідно від 18450,3 до 23729 грн. за т. Із наведених даних видно, що найвищі середні ціни були на реалізовану продукцію культур плодкових та ягідних, найнижчі ціни були для буряка цукрового фабричного.

3.3. Стан тваринництва на території Північно-Західного соціально-економічного району

На території Північно-Західного соціально-економічного району поряд з рослинництвом функціонує та розвивається тваринництво. Динаміка кількості сільськогосподарських тварин на території району за період з 2015 по 2019 рік наведена у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Динаміка кількості сільськогосподарських тварин на території Північно-Західного соціально-економічного району за період з 2015 по 2019 рік, тис. голів

Розраховано за даними Головних управлінь статистики у Рівненській і Волинській областях

Рік	Велика рогата худоба		Свині	Вівці і кози	Птиця свійська
	усього	у т. ч. корови			
2015	322,5	216,2	589,0	34,0	13902,4
2016	302,3	201,2	589,1	34,6	14184,0
2017	294,8	197,3	555,6	34,1	14538,7
2018	277,7	185,8	554,1	34,4	15217,0
2019	248,8	169,1	529,6	31,7	14892,5

Із наведених у таблиці 3.6 даних видно, що відбувається зменшення кількості сільськогосподарських тварин: великої рогатої худоби на 73,7 тис. голів, в тому числі корів на 47,1, свиней – на 59,4 тис. голів, овець та кіз – на 2,3 тис. голів. Виняток становить птиця свійська, кількість якої зросла від 13902,4 до 14892,5 тис. голів, максимальна кількість птиці за період дослідження була у 2018 році і становила 15217,0 тис. голів.

Зміна кількості сільськогосподарських тварин вплинула на виробництво основних видів продукції тваринництва, що наведена у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва на території Північно-Західного соціально-економічного району за період з 2015 по 2019 рік

Розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській та Волинській областях

Рік	М'ясо (у забійній масі), тис.т	Молоко, тис.т	Яйця, млн.шт	Вовна, т
2015	174,6	862,0	759,1	37,2
2016	177,4	849,6	782,2	32,8
2017	168,7	845,2	818,8	29,8
2018	171,6	788,0	826,9	32,1
2019	170,4	727,4	846,3	37,5

Наведені у таблиці 3.7 дані свідчать про зниження виробництва м'яса (у забійній масі) за період дослідження на 4,2 тис. т, молока на 134,6 тис. т. У зв'язку зі зростанням кількості свійської птиці відбувається і збільшення кількості яєць від 759,1 до 846,3 млн. шт. тобто на 87,2 млн. шт. Досить динамічним є і виробництво вовни, що з 2015 до 2019 року знижувалося від 37,2 до 29,8 т, і від цього часу починає зростати до 37,5 т у 2019 році.

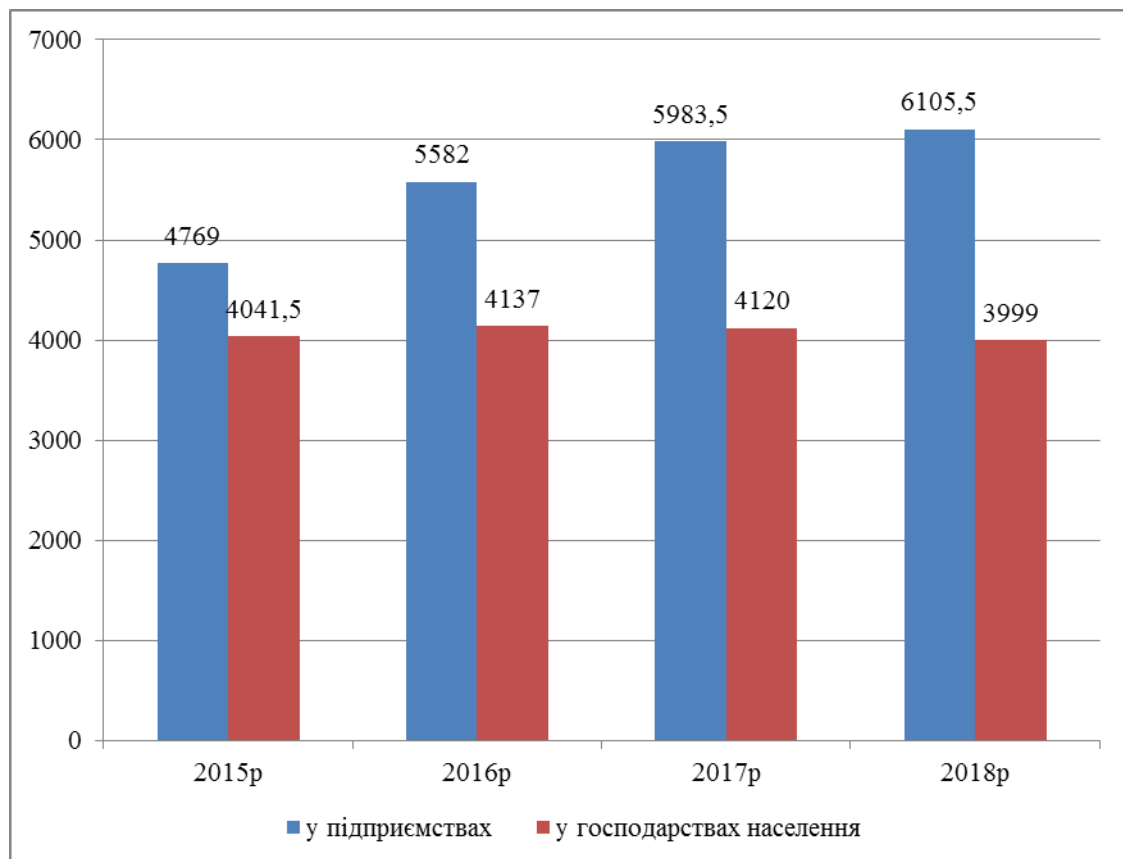
Динаміку виробництва м'ясної продукції на території Північно-Західного соціально-економічного району наведена у таблиці 3.8. Зниження поголів'я великої рогатої худоби стає причиною зменшення виробництва м'ясної продукції, зокрема яловичини і телятини від 23,9 до 17,4 тис. т. (на 6,5 тис. т). Також спостерігається зниження і м'ясної продукції кролів (в 1,25 раза) і конини (в 1,8 раза). Не значно зросло виробництво м'ясної продукції свинини на 3,6 тис. т., баранини – на 0,1 тис. т., птиці свійської на 0,4 тис. т.

Таблиця 3.8

**Динаміка виробництва м'ясної продукції на території
Північно-Західного соціально-економічного району
з 2015 року по 2018 рік у забійній масі, тис.т**

Розраховано за даними статистичного збірника «Тваринництво України - 2018» [48]

Рік	Яловичини та телятини	Свинини	Баранини та козлятини	Птиці свійської	Кролів	Конини
2015	23,9	57,3	0,3	91,2	1	0,9
2016	21,5	58,8	0,2	95,4	1	0,5
2017	20,5	59,7	0,4	86,7	0,8	0,6
2018	17,4	60,9	0,4	91,6	0,8	0,5

Рисунок 3.6. Динаміка середнього річного удою молока від однієї корови у господарствах усіх категорій на території Північно-Західного соціально-економічного району розрізі областей за період з 2015 року по 2018 рік, кг

Розраховано за даними статистичного збірника «Тваринництво України - 2018», [48]

На ведені на рисунку 3.6 дані свідчать про те, що у підприємствах середньорічний удій молока від однієї корови більший у порівнянні з господарствами населення. З 2015 року по 2018 рік середній удій молока збільшився у підприємствах на 1336,5 кг (в 1,2 раза). У господарствах населення цей показник незначно зріс у 2016 році (на 95,5 кг), а далі до 2018 року починає зменшуватися (на 138 кг).

У різних категоріях господарств на території Північно-Західного соціально-економічного району спостерігається різне співвідношення кількості різних видів сільськогосподарських тварин, що наведено у таблиці 3.9.

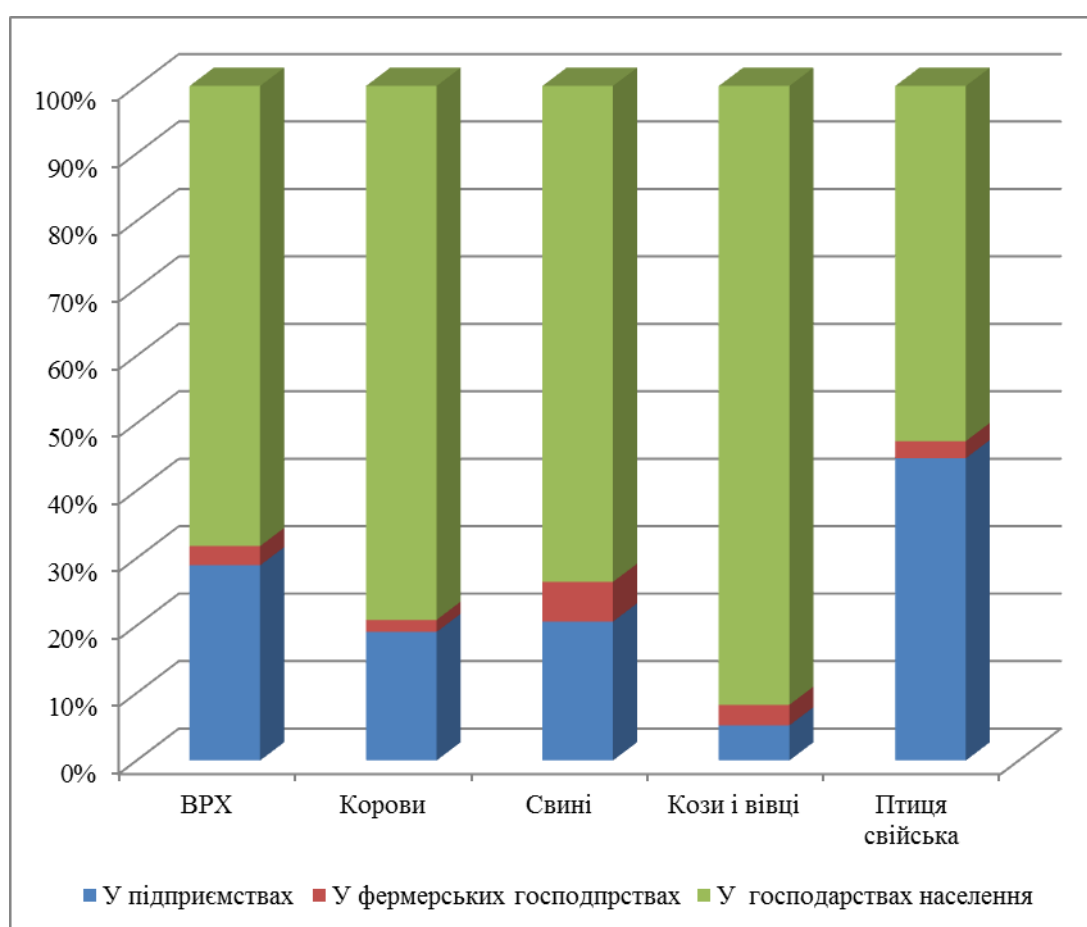
Таблиця 3.9.

Динаміка кількості сільськогосподарських тварин у господарствах усіх категорій на території Північно-Західного соціально-економічного району, тис голів

Розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській та Волинській областях

Сільськогосподарські тварини	2015 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
У підприємствах				
ВРХ	90,8	82	75,7	74,1
корови	38,9	33,2	31,5	32,8
Свині	92,5	121,2	133,3	115,9
Кози і вівці	2,4	2,9	3,4	1,7
Птиця свійська	5958,6	6514,5	7135,3	6848,1
У фермерських господарствах				
ВРХ	7,6	7,4	6,6	7,3
корови	3,2	3	2,9	3,1
свині	15,2	32,6	36,9	33,1
Кози і вівці	0,6	1	0,8	1
Птиця свійська	342,4	99,3	392,9	386,1
У господарствах населення				
ВРХ	231,7	212,8	202	174,7
корови	177,3	164,1	154,3	136,3
Свині	496,5	434,4	420,8	413,7
Кози і вівці	31,6	31,2	31	30
Птиця свійська	7943,8	8024,2	8081,7	8044,4

Наведені дані у таблиці 3.9 свідчать про те, що для більшості сільськогосподарських тварин спостерігається тенденція до зниження їхньої кількості не залежно від типу господарства. Винятком є птиця свійська, кількість якої з 2015 до 2019 року зростає. За період дослідження виявлено, що на території Північно-Західного соціально-економічного району наведені у таблиці 3.9. сільськогосподарські тварини значно переважали у господарствах населення. Їхнє часткове співвідношення у 2019 році на території регіону наведено на рисунку 3.7.

Рисунок 3.7. Співвідношення різних видів сільськогосподарських тварин на території Північно-Західного соціально-економічного району у різних видів господарств станом на 2019 рік, %

Наведені на рисунку 3.7 дані свідчать, що більша кількість кіз та овець вирощується у господарствах населення, найменше їх у фермерських

господарствах та підприємствах. Значна частина корів і свиней також вирощується господарствами населення. Серед наведених видів тварин підприємства надають перевагу у вирощуванні саме птиці свійській. Це можна пов'язати з тим, що є можливість здійснювати більш механізоване та автоматизоване виробництво, в свою чергу птиця має більшу скороспілість та меншу енергоємність у порівнянні зі свинями та великою рогатою худобою.

Досить динамічними є середні ціни реалізованої продукції тваринництва на території регіону, що наведені у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10.

**Середні ціни реалізованої продукції тваринництва
сільськогосподарськими підприємствами¹ Північно-Західного
соціально-економічного району у розрізі областей за з 2015 року по
2019 рік, грн за т**

Сформовано за даними Головних управлінь статистики у Рівненській і Волинській областях [10,11]

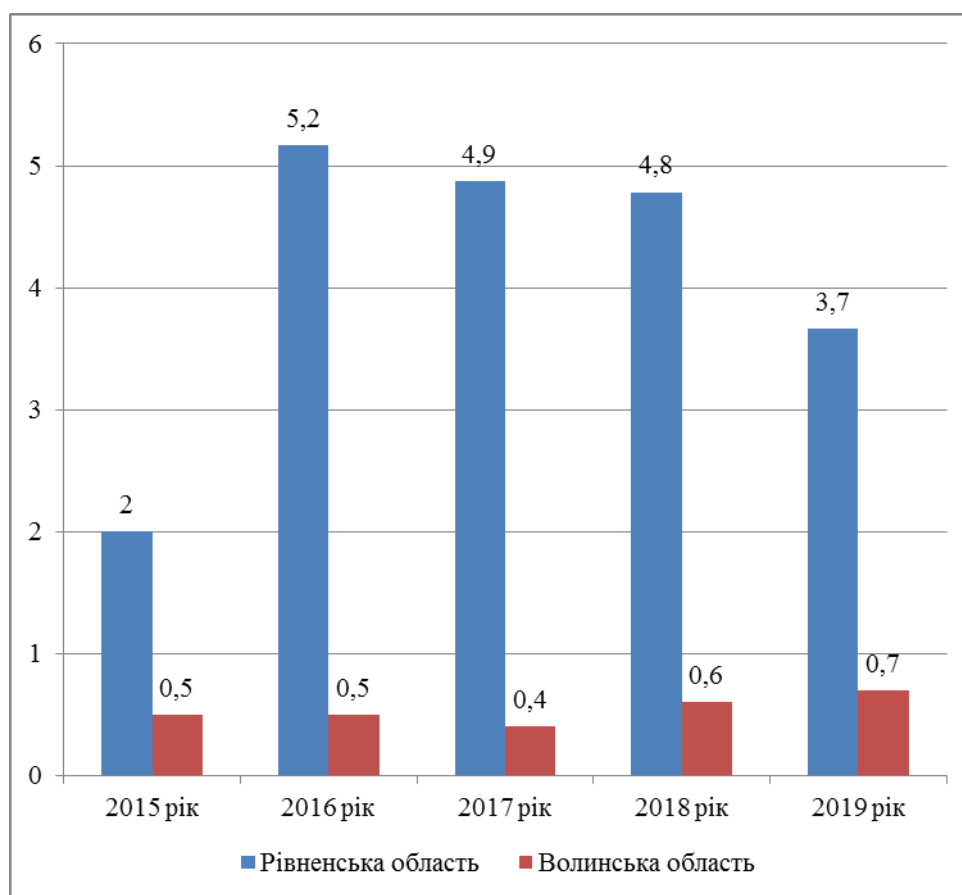
Рік	Волинська область			Рівненська область		
	Сільсько-господарські тварини (у живій масі)	Молоко	Яйця, за тис.шт	Сільсько-господарські тварини (у живій масі)	Молоко	Яйця, за тис.шт
2015	22372,4	4312,4	886,6	18363,0	4355,6	1160,0
2016	23389,6	5365,9	–	19384,1	5595,4	1084,5
2017	28833,0	6939,3	к	23903,3	7378,2	1137,0
2018	32956,9	7553,5	к	26347,8	7802,1	1530,1
2019	32547,8	8093,4	к	28378,5	8335,6	к

Примітка: 1 Без ПДВ, дотацій, транспортних, експедиційних та накладних витрат; символ (к) – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Середні ціни реалізованої продукції тваринництва у живій масі на території Волинської області більші у порівнянні з такою продукцією на території Рівненської області, що відповідно становлять 32547,8 та 28378,5 грн. за т. Для молока, навпаки, більші ціни були на Рівненщині впродовж усього періоду дослідження.

3.4. Розвиток харчової промисловості як складова агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району

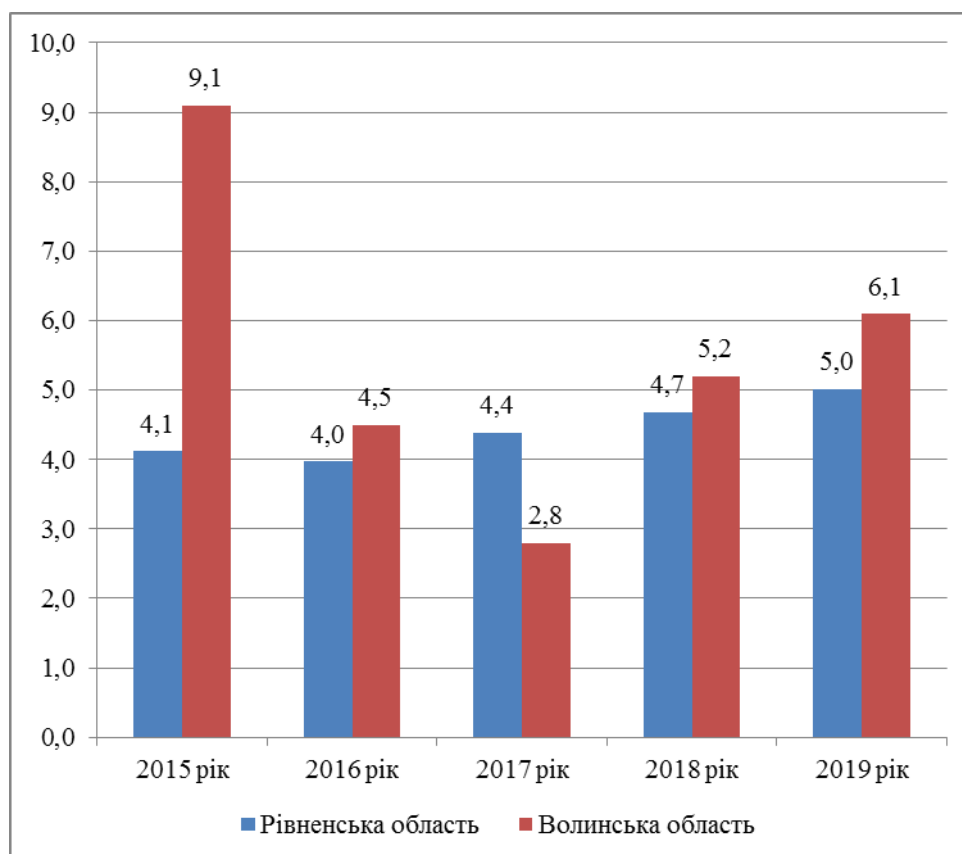
Вирощена та отримана продукція рослинництва та тваринництва є сировиною для харчової промисловості, що є важливою складовою агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району. У розрізі областей було проаналізовано динаміку виробництва яловичини і телятини, свинини, виробів ковбасних та подібних продуктів з м'яса, борошна пшеничного чи пшенично-житнього, хліба та хлібобулочних виробів, нетривалого зберігання, що наведені на рисунках 3.8-3.12.

Рисунок 3.8. Динаміка виробництва яловичини і телятини свіжої чи охолодженої (туші, напівтуші, четвертини необвалені) на території Північно-Західного соціально-економічного району, тис.т

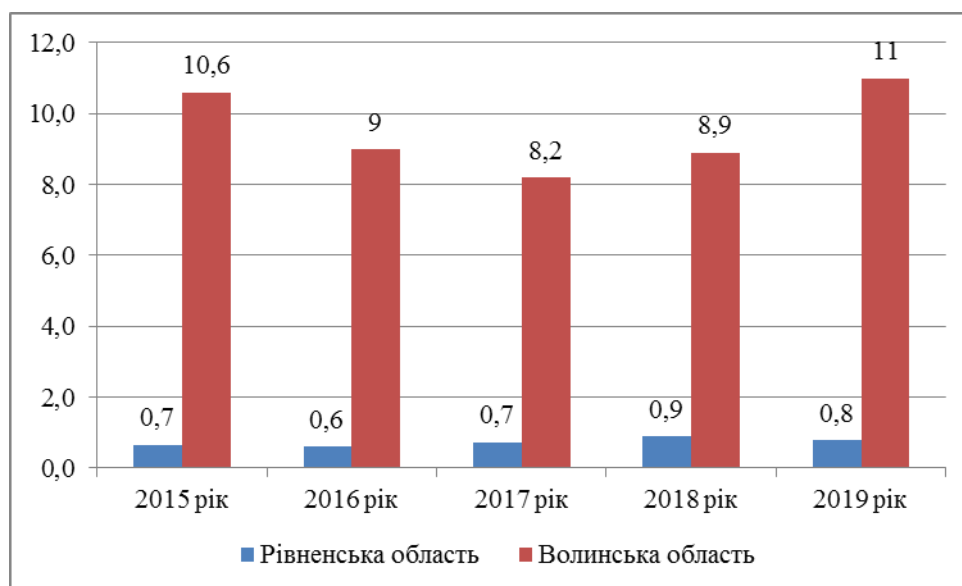
Наведені на рисунку 3.8. дані свідчать про те, що на території Рівненщини значно переважає виробництво яловичини і телятини у

порівнянні з Волинською областю. Виявлено зростання з 2015 року від 2 до 5,2 тис. т у 2016 році на території Рівненської області, далі відбувається поступове зменшення виробництва цієї продукції до 3,7 тис. т у 2019 році. У Волинській області дещо понизилося виробництво яловичини і телятини з 0,5 до 0,4 тис. т у 2017 році з подальшим її зростанням до 0,7 тис. т у 2019 році.

Рисунок 3.9. Динаміка виробництва свинини свіжої чи охолодженої (туші, напівтуші) на території Північно-Західного соціально-економічного району, тис. т

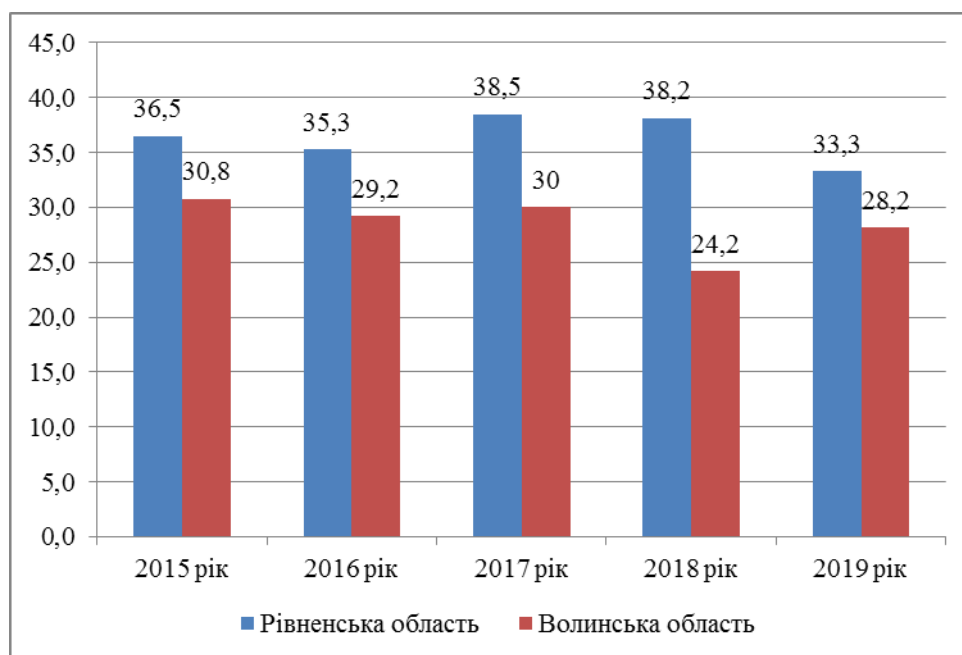
Із наведених а рисунку 3.9 даних видно, що виробництво свинини переважає на території Волинської області. З 2015 року у ній відбувається зниження виробництва свинини від 9,1 до 2,8 тис. т у 2017 році та подальше зростання до 6,1 тис. т у 2019 році. На території Рівненщини цей показник знаходився у межах 4,0 (2016 рік) – 5,0 тис. т (у 2019 році).

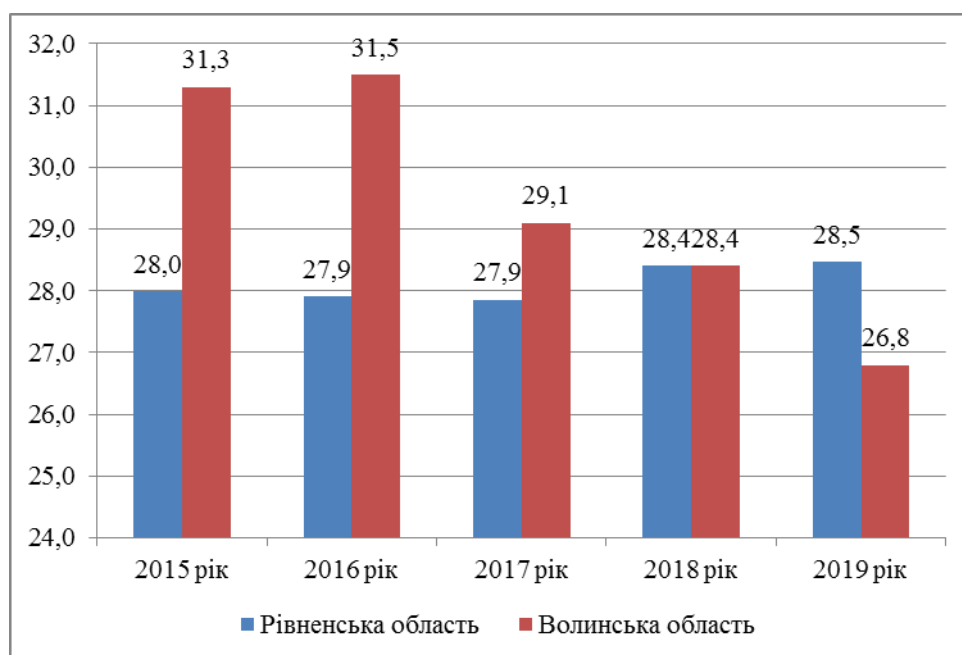
Рисунок 3.10. Динаміка виробів ковбасних та подібних продуктів з м'яса, субпродуктів на території Північно-Західного соціально-економічного району, тис. т

Виробництво ковбасних та подібних продуктів з м'яса відповідно на наведених даних на рисунку 3.10 значно переважає у Волинській області. Спад відбувався від 10,6 тис. т з 2015 року до 8,2 тис. т у 2017 році, з подальшим зростанням до 11 тис. т у 2019 році. На території Рівненщини динаміка виробництва ковбасних та подібних продуктів з м'яса змінювалася у межах 0,6 (у 2016 році) до 0,9 тис. т (у 2018 році), у 2019 році цей показник становив 0,8 тис. т.

Динаміка виробництва борошна пшеничного чи пшенично-житнього у розрізі областей на території Північно-Західного соціально-економічного району наведена на рисунку 3.11. Звідси випливає, що переважає виробництво зазначеного борошна на Рівненщині, максимальний показник якого був у 2017 році 38,5 тис. т, а мінімальний 33,3 тис. т у 2019 році. На території Волинської області він змінювався від 30,8 тис. т у 2015 році до 24,2 тис. т у 2018 році, станом на 2019 рік він становив 28,2 тис. т.

Рисунок 3.11. Динаміка виробництва борошна пшеничного чи пшенично-житнього на території Північно-Західного соціально-економічного району, тис.т

Рисунок 3.12. Динаміка виробництва хліба та хлібобулочних виробів, нетривалого зберігання на території Північно-Західного соціально-економічного району, тис.т

Із наведених даних на рисунку 3.12 видно, що з 2015 до 2017 року виробництво хліба та хлібобулочних виробів переважало на території Волинської області, але відбувається його зменшення від 31,3 тис. т до 29,1

тис. т. На території Рівненщини від був менший 28,0-27,9 тис. т, але до 2018 року ці показники зрівнялися і становили 28,4 тис. т. У 2019 році за виробництвом хліба випереджає Рівненська область – 28,5 тис. т, у Волинській області продовжується подальший спад до 26,8 тис. т.

Динаміка виробництва інших видів продукції на території Волинської та Рівненської областей наведено у таблицях 3.11-3.12.

Таблиця 3.11

Динаміка виробництво іншої промислової продукції за видами на території Волинської області за 2015-2019 роки

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості, одиниця вимірювання	2015	2016	2017	2018	2019
Яловичина і телятина заморожені – туші, напівтуші, четвертини, відруби, тис.т	0,6	к	к	к	к
М'ясо курей, курчат свіже чи охолоджене – тушки, тис.т	29,6	к	к	к	к
Суміш соків фруктових та овочевих, тис.л	91,8	к	99,1	114,0	109,6
Сік якогось одного фрукта або овочу, незброженний та без додання спирту (крім апельсинового, грейпфрутового, ананасового, томатного, виноградного та яблучного соків) неконцентрований, тис.л	1071,6	1169,7	236,0	146,2	208,8
Масло вершкове жирністю не більше 85%, тис.т	1,1	1,6	2,5	2,6	2,1
Печиво солодке (уключаючи сендвіч-печиво; крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао), тис.т	0,6	0,7	0,7	0,7	0,5
Вироби макаронні неварені (крім виробів із вмістом яєць, з начинкою або приготовлених іншим способом), тис.т	4,8	3,8	1,9	к	–
Цукор білий кристалічний буряковий, тис.т	63,6	86,4	138,4	к	к

Примітка: к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації.

Із наведених у таблиці 3.11 даних видно, що на території Волинської області зростає виробництво суміші соків фруктових та овочевих, масла вершкового, цукру білого кристалічного. Зменшується виробництво на території області печива солодкого, виробів макаронних

не варених. Необхідно зазначити, що частина даних не оприлюднюється в результаті чого ускладнюється аналіз стану харчової промисловості.

Таблиця 3.12

**Динаміка виробництво іншої промислової продукції за видами
на території Рівненської області за 2015-2019 роки**

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості, одиниця вимірювання	2015	2016	2017	2018	2019
Соки фруктові та овочеві інші, н.в.і.у, т	к	к	9	к	к
Овочі (крім картоплі), фрукти, горіхи, гриби та частини рослин їстівні інші, приготовлені чи консервовані з додаванням оцту чи оцтової кислоти, т	351	350	700	671	339,5
Джем, мармелад, пюре, желе, конфітюри, повидло, варення, з інших плодів і горіхів, піддані тепловому обробленню (крім продуктів гомогенізованих), т	2722	2908	2114	2086	1902,4
Молоко та вершки не згущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю більше 1%, але не більше 6%, у первинних пакуваннях об'ємом нетто не більше 2 л, т	5954	6381	7215	7817	8245,0
Масло вершкове жирністю не більше 85%, т	1953	2257	2498	2370	1964,4
Спреди, з масовою часткою загального жиру від 50% до 85%, у тому числі молочного жиру в жировій фазі не менше ніж 25%, та суміші жирові, з масовою часткою загального жиру не менш ніж 99,0%, у тому числі молочного жиру в жировій фазі не менше ніж 25%, т	356	174	к	к	313,4
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; уключаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), т	751	1188	1206	1164	1311,1
Сир тертий, порошковий, голубий та інший неплавлений (крім свіжого сиру, сиру із молочної сироватки та кисломолочного сиру), т	16038	17055	17214	16722	16735,2
Молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, т	3627	3946	4886	5250	5418,9
Йогурт рідкий та сквашене молоко ароматизовані (молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, ароматизовані або з додаванням фруктів, горіхів або какао), т	496	647	959	957	к
Борошно з культур зернових інших (крім борошна пшеничного чи пшенично-житнього), т	11317	7743	12362	9549	к
Печиво солодке (уключаючи сендвіч-печиво; крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао), т	462	573	481	338	529,9

Вироби макаронні, неварені (крім виробів із вмістом яєць, з начинкою або приготовлених іншим способом), т	8559	8310	7913	7880	10617,0
---	------	------	------	------	---------

Наведені дані у таблиці 3.12 свідчать, що до продукції, виробництво якої на території Рівненської області зростає належить молоко та вершки не згущені, сир свіжий, сир твердий, молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, йогурт рідкий та сквашене молоко ароматизовані, печиво, макаронні вироби. Зменшується виробництво овочів (крім картоплі), фруктів, горіхів, грибів, приготовлених чи консервованих з додаванням оцту чи оцтової кислоти, джемів, мармеладу, пюре, желе, конфітюру, повидла, варення,

Отже, аналіз харчової промисловості показав динамічні зміни у виробництві продукції тваринництва та рослинництва, що значно відрізнялися у розрізі областей. Так, на території Волинської області переважає виробництво свинини свіжої чи охолодженої, виробів ковбасних та подібних продуктів з м'яса, виробництво хліба і хлібобулочних виробів переважало лише до 2018 році, ділі пішло на спад. На Рівненщині, у порівнянні з Волинською областю, більше виробляється яловичини і телятини свіжої чи охолодженої, борошна пшеничного (пшенично-житнього), а з 2018 року збільшилося і виробництво хліба та хлібобулочних виробів.

Таким чином, в результаті аналізу агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району було виявлено певну трансформацію структури та функціонування рослинництва, тваринництва та харчової промисловості за період з 2015 по 2019 рік. Зокрема:

- відбулося зростання посівних площ культур зернових та зернобобових, соняшника, картоплі, овочевих; зменшення – буряка цукрового фабричного, культур плодових та ягідних;

- серед сільськогосподарських тварин відбувається зменшення кількості: великої рогатої худоби (в тому числі корів), свиней, овець та кіз.. Виняток становить птиця свійська, кількість якої зросла;

- динамічні як позитивні, так і негативні зміни у виробництві продукції тваринництва та рослинництва, що значно відрізнялися у розрізі областей.

РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Агропромисловий комплекс та такі його складові як рослинництво, тваринництво та харчова промисловість вивчаються у старшій школі на уроках географії. Загалом курс географії у старшій школі складається з вивчення в 10 класі різних регіонів та країн світу і називається «Географія: регіони та країни». В 11 класі учнів вивчають будову і розвиток географічної оболонки, суспільно-географічні закономірності світу для досягнення сталого розвитку. Цей курс називається «Географічний простір Землі» [8, 9, 29].

Сільське господарство, його підгалузі рослинництво і тваринництво, виробництво його продукції розглядається в класі у наступних темах:

Розділ 1. Європа.

Тема 1. Загальна характеристика Європи.

Параграф «Особливості економіки країн Європи. Первинний сектор економіки» розглядається сільське господарство, можливість забезпечення потреб в продовольстві та сировині, часка продуктивності у світовому господарстві.

Очікувані результати діяльності учнів: вміння обґрунтовувати особливості сільського господарства його спеціалізації а також розміщення основних центрів переробної промисловості в Європі.

Тема 2. Країни Європи

У темі розглянуті наступні країни: Німеччина, Франція, Велика Британія, Польща, Італія, Білорусь, Росія, де вивчається спеціалізація аграрного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. До умінь, які формують учні належить вміння пояснити особливості спеціалізації сільського господарства та розміщення основних регіонів промисловості [29].

У наступних темах, що вивчаються у 10 класі розглянуті та охарактеризовані країни Азії, Австралії, Америки та Африки також розглядаються особливості спеціалізації сільського господарства, розміщення переробної промисловості.

В 11 класі учні вивчають географічний простір Землі. Агропромисловий комплекс вивчається під час наступних розділів і тем:

Розділ III. Загальні суспільно-географічні закономірності світу

Тема 3. Глобальна економіка

У цій темі вивчається виробництво сільськогосподарської продукції у світі: природні, соціальні, економічні чинники, особливості просторової організації.

Розділ IV. Суспільна географія України

Тема 3. Економіка України в міжнародному поділі праці [29].

У цій темі розглядаються конкурентні переваги України на світових ринках сільськогосподарської продукції. Важливим умінням, що формується в учнів є вміння аналізувати секторальну структуру та регіональні відмінності господарства.

Дослідження особливостей трансформації структури і функціонування агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району дає можливість використовувати отримані дані на уроках географії для формування в учнів знань про регіональний аспект розвитку складових цього комплексу та розуміння можливих слабких та сильних сторін для орієнтування до подальшого сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в результаті аналізу агропромислового комплексу Північно-Західного соціально-економічного району було виявлено певну трансформацію структури та функціонування рослинництва, тваринництва та харчової промисловості за період з 2015 по 2019 рік. Зокрема:

1. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва в цілому, та його основних галузей рослинництва та тваринництва на території Волинської області та Рівненської областей з 2015 року починає зростати, а ж до 2017 року, а далі спостерігається спад до 2019 року. Індекс обсягу виробництва продукції рослинництва протягом досліджуваного періоду переважав над індексом обсягу продукції тваринництва, за винятком 2015 року на території Рівненщини.

2. За останні 5 років зміни відбулися у рослинництві. Так, зросли посівні площі культур зернових та зернобобових на 71,7 тис. га, соняшника – на 50,2 тис га (у 8,5 раз), картоплі – на 11,3 тис. га, овочевих культур – на 0,5 тис. га. Відбулося не значне зменшення площ буряка цукрового фабричного на 1,0 тис га, плодових та ягідних культур – на 0,2 тис. га. За період з 2015 року по 2019 рік відбувається зростання валового збору сільськогосподарських культур на території регіону, за винятком плодових та ягідних культур, обсяг виробництва який знизився на 71,4 тис.

3. У більшості сільськогосподарських культур відбувається зростання урожайності. Найбільше це помітно на прикладі соняшнику, урожайність якого з у га збільшилася в 1,3 раза. Для буряка цукрового фабричного цей показник зріс в 1,2, а для зернових та зернобобових культур – в 1,1 раза. Дещо зменшилася урожайність картоплі від 169,5 ц/га у 2015 році до 166,5 ц/га у 2019 році. Для овочевих культур найбільша урожайність була виявлена у 2017 році, про те в цілому порівнюючи урожайність 2015 та 2019 років, бачимо її зростання в 1,1 раза. Урожайність плодових та ягідних культур досить динамічна, зокрема, вона

значно знизилася у 2016 році до 97,5 ц/га в порівнянні з 2015 роком, де вона становила 116,5 ц/га. З 2017 по 2019 рік цей показник починає зростати з 100 до 114,2 ц/га, про те він ще не досягнув показника 2015 року.

4. У розрізі різних видів господарств виявлено, що підприємства зорієнтовані на виробництво рентабельних сільськогосподарських культур, які, в основному, ідуть на експорт: культури зернові та зернобобові, буряк цукровий фабричний, соняшник, ріпак озимий та кольза (ріпак ярий) та соя. Більший вклад у розвиток внутрішнього продовольчого ринку здійснюють господарства населення, у яких значно переважає валовий збір картоплі, овочевих культур відкритого ґрунту та плодових і ягідних культур.

5. Середні ціни реалізованої продукції овочевих культур значно вищі у Рівненській області, що зростали з 2015 року від 9322,1 до 14965 грн. за ту 2014 році у порівняння з Волинською, де вони знаходилися в межах 2314,3-5095,3 грн. за т. Щодо культур плодових та ягідних середні ціни навпаки більші на території Волинської області, що з 2015 до 2019 року зросли відповідно від 18450,3 до 23729 грн. за т. Із наведених даних видно, що найвищі середні ціни були на реалізовану продукцію культур плодових та ягідних, найнижчі ціни були для буряка цукрового фабричного.

6. На території досліджуваного району відбувається зменшення кількості сільськогосподарських тварин: великої рогатої худоби на 73,7 тис. голів, в тому числі корів на 47,1, свиней – на 59,4 тис. голів, овець та кіз – на 2,3 тис. голів. Виняток становить птиця свійська, кількість якої зросла від 13902,4 до 14892,5 тис. голів, максимальна кількість птиці за період дослідження була у 2018 році і становила 15217,0 тис. голів.

7. Зменшення кількості тварин спричинило зниження виробництва м'яса (у забійній масі) за період дослідження на 4,2 тис. т, молока на 134,6 тис. т. У зв'язку зі зростанням кількості свійської птиці відбувається і

збільшення кількості яєць від 759,1 до 846,3 млн. шт. тобто на 87,2 млн. шт. Досить динамічним є і виробництво вовни, що з 2015 до 2019 року знижувалося від 37,2 до 29,8 т, і від цього часу починає зростати до 37,5 т у 2019 році. Удій молока від корів відрізнявся у різних видів господарств. Так, у підприємствах середньорічний удій молока від однієї корови більший у порівнянні з господарствами населення. З 2015 року по 2018 рік середній удій молока збільшився у підприємствах на 1336,5 кг (в 1,2 раза). У господарствах населення цей показник незначно зріс у 2016 році (на 95,5 кг), а далі до 2018 року починає зменшуватися (на 138 кг).

8. У господарствах населення вирощується більша кількість кіз та овець, найменше їх у фермерських господарствах та підприємствах. Значна частина корів і свиней також вирощується господарствами населення. Серед наведених видів тварин підприємства надають перевагу у вирощуванні саме птиці свійській. Це можна пов'язати з тим, що є можливість здійснювати більш механізоване та автоматизоване виробництво, в свою чергу птиця має більшу скороспілість та меншу енергоємність у порівнянні зі свинями та великою рогатою худобою.

9. Середні ціни реалізованої продукції тваринництва у живій масі на території Волинської області більші у порівнянні з такою продукцією на території Рівненської області, що відповідно становлять 32547,8 та 28378,5 грн. за т. Для молока, навпаки, більші ціни були на Рівненщині впродовж усього періоду дослідження.

10. Аналіз харчової промисловості показав динамічні зміни у виробництві продукції тваринництва та рослинництва, що значно відрізнялися у розрізі областей. Так, на території Волинської області переважає виробництво свинини свіжої чи охолодженої, виробів ковбасних та подібних продуктів з м'яса, виробництво хліба і хлібобулочних виробів переважало лише до 2018 році, ділі пішло на спад. На Рівненщині, у порівнянні з Волинською областю, більше виробляється яловичини і телятини свіжої чи охолодженої, борошна пшеничного (пшенично-

житнього), а з 2018 року збільшилося і виробництво хліба та хлібобулочних виробів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агропромисловий комплекс України. URL: <http://www.geograf.com.ua/human/school-course/412-agropromislovij-kompleks-ukrajini>
2. Агропромисловий комплекс: правові питання / [В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, О.О. Погрібний, В.О. Олійник]; за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Урожай, 1992. 192 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. 2-ге вид., доп. і перероб' лене. Київ: КНЕУ, 2002. 624 с.
4. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2015. 783 с.
5. Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. Спеціальна економічна теорія. К.: Ельга, 2002. 527 с.
6. Божидай І. І. Агропромисловий комплекс України: структура та основні поняття. *Агросвіт* № 21. С. 107-113, 2019 DOI: 10.32702/2306'6792.2019.21.107
7. Брик М.М. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі тваринництва в Україні. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 4. С. 331-337, URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1649>
8. Географія (рівень стандарту) : підручник для 10-го класу закл. серед. освіти / В.Ю. Пестушко, Г.Ш. Уварова, А.І. Довгань. К. : Генеза, 2018. 192 с.
9. Географія (рівень стандарту) : підручник для 11 кл. закладів середньої освіти / Гільберт Т.Г., Савчук І.Г., Совенко В.В. К. : УОВЦ «Оріон», 2019. 192 с.
10. Головне управління статистики у Волинській області. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>

11. Головне управління статистики у Рівненській області. URL: <http://www.gusrv.gov.ua/>
12. Грищенко Н.П. Розвиток свинарства в Україні науковий журнал «Тваринництво та технології харчових продуктів». - № 271. 2017. – С. 16-23.
<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Tekhnologiya/article/view/10066>
13. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Доповідь про стан навколишнього середовища у Рівненській області у 2019 році. Департамент екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації. Рівне, 2020. 243 с. URL: https://www.ecorivne.gov.ua/tmp/Rivnenska_dopovid_2019.pdf
15. Дусановський С.Л., Білан Є.М. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах: Монографія. Тернопіль, "Збруч", 2003. 183 с.
16. Економіка підприємств АПК: Навчальний посібник. За редакцією проф. Дусановського С.Л. Тернопіль: Горлиця, 2008. 257 с.
17. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр "Академія", 2000. 864 с.
18. Енциклопедія сучасної України. URL: <http://esu.com.ua>
19. Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001— 2004 років" від 18.01.2001 р. № 2238'III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238'14>
20. Заставний Ф. Д. Економічна і соціальна географія України. Підручник для 9 класу. 1999 р., 232 стор.
<http://www.geograf.com.ua/human/school-course/412-agropromislovij-kompleks-ukrajini>

21. Іванух Р.А., Дусановський С.Л., Білан Є.М. Аграрна економіка і ринок. Тернопіль: "Збруч", 2003. 305 с.
22. Копитець Н.Г. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку свинини в Україні *Економіка АПК*, 2018, № 11 с. 44-54. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811044>
23. Лаврук О. В. Відродження тваринництва та його роль у розвитку аграрних підприємств. *Агросвіт*. № 17, 2018 36-41 URL: http://www.agrosvit.info/pdf/17_2018/6.pdf
24. Лаврук О. В. Державна політика сприяння інвестиційного забезпечення розвитку тваринництва України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 130–134. DOI: [10.32702/2306-6814.2019.4.130](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.4.130)
25. Лісовий А.В. Теоретико-методологічні засади регулювання інноваційного розвитку рослинництва. *Проблеми і перспективи економіки та управління* № 3 (3), 2015 с. 100-106
26. Мазнев Г.Є. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності агровиробництва. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. № 2. 2016 с. 36-47 <http://journals.uran.ua/index.php/2524-0455/article/view/86255/81865>
27. Митяй О.В. Наукові підходи до конкурентоспроможності галузей АПК. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 2015. № 1. С. 82—90.
28. Морозова Г. С. Сучасні тенденції розвитку сільського господарства України. *Агросвіт*. 2013, № 21. С. 3—9.
29. Навчальна програма Географія: 10-11 класи (Рівень стандарту). Міністерством освіти і науки України. 2017, 25 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

30. Національна доповідь про стан навколишнього середовища в Україні 2018 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів. Київ, 2019. 243 с. URL: <https://mepr.gov.ua/timeline/Nacionalni-dopovidi-pro-stand-navkolishnogo-prirodnogo-seredovishcha-v-Ukraini.html>
31. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609'10>
32. Ніценко В.С. Щодо уточнення змісту дефініції "агропромислове підприємство". Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2015. Вип. 161. С. 245—252.
33. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям. Указ Президента України. Документ 720/95 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95#Text>
34. Проект Закону України "Про стимулювання розвитку агропромислового комплексу України" Проект Закону України від 03 листопада 2015 URL: <https://minagro.gov.ua/ua/npa/proektzakonuukrainiprostimulyuvannyarozvitkuagropromislovogokompleksuukraini>
35. Прокопенко К.О. Сільське господарство в системі макроекономічних пропорцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02. Київ, 2006. 21 с.
36. Регіональна економіка: підручник / за ред. Є.П. Качана. К.: Знання, 2011. 670 с.
37. Розміщення продуктивних сил України / за ред. Качана Є.П. К.: Вища школа, 1998. 375 с.

38. Смоленюк Р.П. Розвиток сільського господарства на засадах зеленої економіки. *Сталий розвиток економіки* 4'2013[21] с.37-44
39. Становлення і розвиток земельного законодавства України у ХХ – на початку ХХІ століття: науково-практичний посібник для суддів та кандидатів на посаду судді: за редакцією Павла Кулинич / [Павло Кулинич, Костянтин Медведєв, Андрій Потапенко, Олександр Тиханський, Вікторія Семенюк]; Національна школа суддів України. К.: вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2018, 142 с
40. Техноекологія: підручник / М.С. Мальований, В.М. Боголюбов, Т.П. Шаніна, В.М. Шмандін, Т.А. Сафранов; за ред. М.С. Мальованого. Херсон: ОЛДІПЛЮС, 2014. 616 с.
41. Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 "Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
42. Управління екології та природних ресурсів. Волинська обласна державна адміністрація. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища у Волинській області за 2019 рік.. 2020. 192 с.
43. Фраєр О. В. Тенденції в рослинництві та сталий розвиток сільського господарства в Україні – можливості для гармонізації. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 117 — 125. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201810117> ,
44. Цілі сталого розвитку 2016—2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsilirozvytkutysiacholittia/tsilistalohorozvytku>
45. Экономика предприятий агропромышленного комплекса: учебник для академического бакалавриата / Р.Г. Ахметов [и др.]; под общей редакцией Р.Г. Ахметова. Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 431 с.
46. Экономика сельского хозяйства: Учебник / И.А. Минаков. 3'е изд., перераб. и доп. М.: НИЦ ИНФРА'М, 2014. 352 с.

47. Экономический словарь агропромышленного комплекса. Сост. А.В. Крисальный; под ред. чл. корр. ВАСХНИЛ, д.э.н. А.А. Сторожука. К.: Урожай, 1986. 336 с.
48. Portuhay, O., Lyko, D., Mudrak, O., Mudrak, H., 2020. Zoocological approaches in the implementation of the sustainable development strategy for rural territorial communities of the West Polissya region. *Agriculture and forestry*, 1(16): 194-211, DOI: 10.37128/2707-5826-2020-1-14